

**KONINKLIJKE
VERENIGING
TER BEOEFENING
VAN DE
KRIJGSWETENSCHAP**

OPGERICHT 6 MEI 1865

Ereleden

Z.K.H. de Prins der Nederlanden

Z.E. Luitenant-Generaal b.d.
M. R. H. Calmeyer

Z.E. Luitenant-Generaal b.d.
D. A. van Hilten

Generaal-Majoor b.d. J. J. de Wolf

Generaal-Majoor b.d.
E. R. d'Engelbronner

Bestuur

Voorzitter

H. W. Hiddema, kol art

Vice-voorzitter

A. T. M. Oonincx, cdre KLu

Leden

C. 't Hart, lkol ma b.d.
W. Kasteleyn, kol KLu
A. G. C. Kok, lkol marns
J. A. Kusters, ktz
dr. Ir. J. J. C. Voorhoeve

Redacteur

W. Walthuis, bgen b.d.
Molenstraat 78,
4841 CG Prinsenbeek

Secretaris

W. F. Anthonijsz, lkol cav
Denijsstraat 135
2551 HJ Den Haag

Penningmeester

drs. F. A. W. M. Rhoen, kap int
Het Koetshuis 14,
3902 RG Veenendaal,
girekening 7 88 28

MARS IN CATHEDRA

15 JAN
1980

44

IN DIT NUMMER

Mededelingen van het bestuur:
Jaarverslag van de secretaris 1722

Bijeenkomst te Den Haag,
maandag 17 september 1979 1722

Het vraagstuk van de kernwa-
pens in de grijze zone. Een ver-
kenning, door G. C. Berkhof,
kolonel der genie, en drs. P. M.
E. Volten, medewerker Defen-
siestaf, afd. Plannen 1723

Coreferaat, door mr. K. G. de
Vries, lid van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal 1741

Coreferaat, door prof. dr. A.
van Staden, hoogleraar aan de
Rijksuniversiteit te Leiden 1744

Discussie 1746

Algem. ledenvergadering 1980
Agenda — Begroting 1980 1755

©

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

Jaarverslag van de secretaris

In de algemene ledenvergadering, gehouden te Schaarsbergen op 6 februari 1979, werden herkozen de aftredende en herkiesbare bestuursleden edre Klu A. T. M. Ooninx, vice-voorzitter; kol Klu W. Kasteleyn, lid; kol marns A. G. C. Kok, lid; ktz J. A. Kusters, lid; bgen b.d. W. Walthuis, hoofdredacteur; kol b.d. C. 't Hart, lid.

Voorts traden toe tot het bestuur — zulks ter voorziening in de vacatures die waren ontstaan na het aftreden van de voorzitter, genm C. Knulst, RMWO4, en C. E. baron van Asbeck, lid — kol art H. W. Hiddema die de functie van voorzitter aanvaardde, dr. ir. J. J. C. Voorhoeve als lid en kol cav W. F. Anthonisz die kol b.d. 't Hart opvolgde als secretaris.

De leden- en abonnementenadministratie bleef in handen van de heer J. J. M. Nijman.

In de loop van het verenigingsjaar, dat eindigde op 31 december 1979, organiseerde de Koninklijke Vereniging de volgende bijeenkomsten voor haar leden en genodigden:

— 6 februari 1979 te Schaarsbergen: bgen a. D. Kurt Kaufmann over het onderwerp „Die Luftbeweglichkeit des deutschen Heeres“;

— 5 april 1979 te 's-Gravenhage: sbn b.d. prof. ir. W. Langeraar over „Maritieme ontwikkelingen“;

— 29 mei 1979 te 's-Gravenhage: kol P. Cremer (Belg.) over het onderwerp „Een andere zienswijze op de verdediging van West-Europa“;

— 17 september 1979 te 's-Gravenhage: kol gn G. C. Berkhof over „De problemen van de „Grijze-zonewapens“; de leiding van de avond was in handen van de heer H. J. Neuman, directeur Nederlands Instituut voor Vredesvraagstukken; als coreferenten traden op mr. K. G. de Vries, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, en prof. dr. A. van Staden, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden; bovendien werd de inleider gesecondeerd door drs. Volten, medewerker van de Defensiestaf;

— 19 november 1979 te 's-Graven-

hage: maj inf J. Zwolsman over het onderwerp „De bewapende helikopter, een tankjager?“;

— 12 december 1979 te 's-Gravenhage (vliegbasis Ypenburg), in samenwerking met de Luchtmacht Stafschool: het Royal Air Force Aerospace Briefing Team over: „Military Applications of Space“.

In het bijzonder de bijeenkomsten op 17 september en 19 november mochten zich verheugen in een zeer grote belangstelling, waaruit hopelijk een groeiende aantrekkingskracht van het door de Koninklijke Vereniging gebodenc mag worden afgeleid.

In verband met de nieuwe bepalingen inzake het Verenigingsrecht was het noodzakelijk de Statuten en het Huishoudelijk Reglement aan te passen. De daartoe strekkende voorstellen werden goedgekeurd door de buitengewone en algemene ledenvergaderingen op 21 en 29 mei 1979 te 's-Gravenhage. De herziene Statuten werden vervolgens bij notariële akte vastgelegd door de notarissen Caminada en Avenarius en daarna, samen met het eveneens herziene Huishoudelijk Reglement, gepubliceerd ten behoeve van de leden. De procedure werd voltooid met de ingevolge het Burgerlijk Wetboek verplichte inschrijving in het Verenigingsregister bij de Kamer van Koophandel te 's-Gravenhage, onder dossiernummer V 408862.

Verheugend is dat, ook na de statutenwijziging, Hare Majesteit de Koningin heeft willen instemmen met het continueren van het predikaat „Koninklijke“ voor de te 's-Gravenhage gevestigde „Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap“, zoals werd bevestigd door de particulier secretaris van Hare Majesteit de Koningin, mr. J. van der Hoeven, bij schrijven d.d. 1 oktober 1979, nr C 474179/CvR.

Tot slot van dit summiere jaaroverzicht past het op deze plaats de grote dank uit te spreken die de Koninklijke Vereniging verschuldigd is aan haar in 1979 afgetreden oud-voorzitter generaal-majoor b.d. C. Knulst RMWO4 voor het vele dat hij in de jaren van zijn voorzitterschap ten dienste van een goede gang van zaken heeft verricht. In het bijzonder zijn streven naar verjonging van het

bestuur verdient nog steeds krachtig te worden gesteund, omdat het voortbestaan en de bloei van de Koninklijke Vereniging slechts verzekerd kunnen zijn indien nieuwe generaties tijdig het vaandel overnemen van hun oudere voorgangers. Het bestuur prijst zich gelukkig dat generaal Knulst, evenals degenen die voor hem de voorzittershamer hanteerden, de traditie heeft voortgezet die wil dat de scheidende functionaris lid blijft: in die hoedanigheid hoopt het bestuur hem nog vele malen op de bijeenkomsten te mogen begroeten.

W. F. ANTHONISZ, secretaris

Bijeenkomst te Den Haag maandag

17 september 1979

In zijn openingswoord roept de voorzitter een welkom toe aan de in groten getale opgekomen belangstellenden. Hij spreekt zijn voldoening erover uit dat het hedenavond te behandelen onderwerp ook in andere kring de aandacht trekt, vooral wanneer daaruit een constructieve gedachtenwisseling kan voortkomen die de autoriteiten kan steunen in hun besluitvorming. Hij wijst erop dat ook nu weer de samenwerking met het Nederlands Genootschap voor Internationale Zaken vrucht draagt, getuige een ruim aantal aanwezige leden van het Genootschap. Voor het leiden van de discussie na de pauze zal hij graag een beroep doen op de heer Neuman, die zich daartoe reeds heeft bereid verklaard; voorts verwelkomt hij de beide coreferenten, mr. K. G. de Vries, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal voor de Partij van de Arbeid en voorzitter van de Vaste Commissie voor Defensie van de Tweede Kamer, en prof. dr. A. van Staden, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden. Hij zegt ten slotte, ervan verzekerd te zijn dat de deskundigheid van de inleider en de coreferenten borg staat voor een gedegen behandeling van het onderwerp en een vruchtbare discussie, en verleent vervolgens het woord aan de inleider, kolonel der genie Berkhof, voor diens uiteenzetting.

Het vraagstuk van de kernwapens in de grijze zone

Een verkenning

G. C. Berkhof en drs. P. M. E. Volten

kolonel der genie; medewerker Defensiestaf, afd. Plannen

Stellingen (vóór de lezing uitgereikt)

1. De toegenomen en nog toenemende kwetsbaarheid van de Amerikaanse op het land gestationeerde intercontinentale raketten (ICBM's) accentueert de ontwikkelingen die zich voordoen op het gebied van de nucleaire of „dual capable"-wapens met een geringer dan intercontinentaal bereik. Het gaat hier vooral om een voor het Westen nadelige verschuiving van de relatieve kwetsbaarheid op het gebied van de maritieme en middellange-afstandswapens door invoering van nieuwe nucleaire, dual capable en conventionele raketten, vliegtuigen en cruise missiles door de Sovjet-Unie. Deze ontwikkelingen dreigen de strategische eenheid van het Atlantisch bondgenootschap te ondergraven en verminderen de mogelijkheden voor een succesvolle verdediging van West-Europa. De door deze ontwikkelingen opgeroepen problematiek wordt ook wel omschreven als het vraagstuk van de kernwapens in de grijze zone.

2. De hier gesignaleerde nadelige verschuivingen in de relatieve kwetsbaarheid kunnen niet uitsluitend

tend door initiatieven op het gebied van de wapenbeheersing worden omgebogen. Zo is het bij de besprekingen over de kernwapens met intercontinentaal bereik, SALT, niet mogelijk gebleken te komen tot afspraken die de kwetsbaarheid van de Amerikaanse ICBM's konden verminderen. Op het gebied van de kernwapens met een geringer dan intercontinentaal bereik zal het wapenbeheersingsoverleg vooral worden bemoeilijkt door de voor het Westen nadelige kwantitatieve en kwalitatieve verschillen. Deze onderhandelingsverschillen nemen toe naarmate het kader van het overleg ruimer wordt genomen. Bij een ruim kader zullen ook de technische complicaties groter worden omdat dan wapensystemen met zeer uiteenlopende eigenschappen met elkaar moeten worden vergeleken. Een stap-voor-stapbenadering bij het wapenbeheersingsoverleg — waarbij men zich in eerste instantie concentreert op die wapensystemen waarvan de grootste dreiging uitgaat — biedt daarom de beste kans van slagen. Zoals het zich nu laat aanzien, zal het overleg over deze wapensystemen alleen kunnen geschieden door uitbreiding van het SALT-kader.

„Many ways of comparing colour have been devised, but all are subject to errors introduced by conditions such as the source of light and the type of material being observed, by physiological sensitivities of the observer, and by mental states of the observer.” (New Encyclopedia Britannica III, 2)

dagelijkse praktijk een kleurverschil moeten beoordelen.

De problemen die bij het vergelijken of beoordelen van kleuren bestaan, lijken veel op die welke zich voordoen bij het analyseren van het vraagstuk van de grijze-zonewapens. Wie de stortvloed van literatuur die over dit onderwerp is geschreven doorneemt, kan niet anders dan vaststellen dat over de grijze zone nogal uiteenlopende gedachten bestaan. In de Verenigde Staten, in West-Europa en voor zover bekend ook in de Sovjet-Unie, heeft men verschillende wapensystemen op het oog als men het over grijze-zonewapens heeft. Over twee zaken is men het echter eens. Het gaat allereerst om nucleaire wapensystemen die in de besprekingen over de beperking van de strategi-

Het analyseren van een kleur is moeilijk. Kleur is geen constante. Een kleur krijgt een ander accent als we de plaats van waarneming of de lichtcondities wijzigen. De indruk die we van een kleur hebben wisselt bovendien met onze stemming. Natuurlijk kan kleur worden gemeten en uitgedrukt in cijfers. Deze cijfers kunnen worden vergeleken maar dit geeft ons weinig houvast als we in de

sche bewapening, SALT, niet aan de orde zijn of waarover slechts een voorlopig akkoord is bereikt. Het tweede punt waarover overeenstemming bestaat is dat het hier gaat om inzetmiddelen met een vrij groot afstandsbereik.

Is de bovengrens van de grijze zone door SALT vrij duidelijk gemarkeerd, een ondergrens is erg moeilijk aan te geven. Aanduidingen als:

- wapensystemen tussen SALT en MBFR;
- wapensystemen die tussen de wapens voor tactisch en strategisch gebruik in liggen;
- wapens die een Eurostrategische betekenis hebben;
- inzetmiddelen die niet onder SALT vallen maar waarmee in bepaalde gevallen toch het grondgebied van de supermogendheden zou kunnen worden getroffen;

duiden wel op de aspecten die bij de grijze-zone-wapens een rol spelen, maar geven niet direct uitsluitend over welke wapensystemen het gaat. Nu zou het mogelijk zijn om — rekening houdende met eerdergenoemde aspecten — met een eigen definitie te komen en vervolgens hierover een beschouwing te geven. Een dergelijke benaderingswijze heeft het voordeel dat zij eenvoudig is. Een nadeel is echter dat alleen inzicht wordt verkregen in een beperkt deel van de grijze-zonewapens. De verkennende methode waarvoor ik heb gekozen is zeker meer ingewikkeld of, zo u wilt, grijzer dan de eerstgenoemde benadering, maar heeft het voordeel dat het grijze gebied meer omvattend en dus vollediger wordt benaderd.

Mijn verkenning zal ik beginnen bij SALT II. Het komt mij voor dat een analyse van de grijze vlekken in dat overleg belangrijke gegevens kan opleveren voor de bovenste begrenzing van het gebied. Hierna zal ik een overzicht geven van de nucleaire wapens die niet onder de plafonds van het SALT-II-verdrag vallen. Door de diverse visies die over de grijze zone bestaan, te toetsen aan dit overzicht, kan meer inzicht worden verkregen over de ondergrens ervan. Hierbij zal ik eerst aandacht besteden aan de politiek- en militair-strategische aspecten van de problemen die zich in de aldus afgebakende grijze gebieden aftekenen en vervolgens nagaan of en op welke wijze wapenbeheersing een rol zou kunnen spelen bij de oplossing ervan.

Dit is in grote lijnen de manier waarop ik het pro-

bleem wil benaderen. Een grondige verkenning brengt mee dat zijwegen moeten worden ingeslagen. Om der wille van de tijd heb ik mij hier echter beperkingen moeten opleggen. Eén beperking heb ik mij bewust opgelegd; aan een verkenning van de in Nederland levende gedachten zal ik mij niet wagen. Niet omdat bijvoorbeeld een objectieve beschouwing van de meningen van diegenen die een rol spelen in het politieke toneel van Nederland niet de moeite waard zou zijn; verre van dat! Maar ik kan en mag deze analyse niet maken.

Mijn functie sluit deze rol om begrijpelijke redenen uit. Desondanks wil ik beklemtonen dat het hier om een strikt persoonlijke en dus niet om een officiële visie gaat. Ik zou mijn inleiding willen besluiten met dank te zeggen aan drs. Volten die mij bij de verkenning in het grijze-zonegebied heeft vergezeld en samen met mij de resultaten heeft geanalyseerd. We tekenen er dan ook samen voor.

SALT II. De Amerikaanse visie: wezenlijke gelijkwaardigheid?

„By essential equivalence, we mean the maintenance of conditions such that:

- *Soviet strategic nuclear forces not become usable*

Kolonel der genie G. C. Berkhof werd geboren in 1933 te Utrecht. KMA-promotie 1955. HKS 1967-1969. Vervulde na de studie aan de HKS functies bij het Commando Opleidingen en de Staf van de 4e Divisie. Was tot 1977 commandant 41 Geniebataljon en is thans geplaatst bij de Defensiestaf afdeling Plannen en belast met de behandeling van vraagstukken op strategisch gebied, nucleaire bewapening en wapenbeheersingsaangelegenheden.

Drs. P. M. E. Volten werd geboren in 1946 te Enschede. Studeerde Politicologie aan de VU te Amsterdam. Na het doctoraalexamen in 1974 verrichtte hij onderzoek op het gebied van de Russische buitenlandse politiek en de Oost-West politiek-militaire verhoudingen aan de Stanford University, Californië. Sedert begin 1979 werkzaam bij de Defensiestaf, afd. Plannen, op de gebieden als bij kol Berkhof vermeld.

instruments of political leverage, diplomatic coercion, or military advantage;

— nuclear stability, especially in a crisis, is maintained;

— any advantages in force characteristics enjoyed by the Soviets are offset by U.S. advantages in other characteristics; and

— the U.S. posture is not in fact, and is not seen as, inferior in performance than the strategic forces of the Soviet Union.

These conditions exist today, and our objective in the current SALT II negotiations is to maintain them in the future.” (Secr. of Def. Brown)

Over de betekenis van het op 18 juni 1979 ondertekende SALT II-akkoord voor de militaire veiligheid wordt in de Verenigde Staten verschillend gedacht. Zij, die de Sovjet-Unie sterk wantrouwen en de nationale veiligheid op eenzijdige militaire maatregelen willen baseren, zien in de onderhandelingen een naïeve, zo niet verraderlijke uitverkoop van hun vrijheid. Anderen daarentegen — waaronder uiteraard de regering van de Verenigde Staten — zijn van mening dat het verdrag zal leiden tot een vermindering van de groei van de strategische kernbewapening en daarmee de stabiliteit in de verhoudingen tussen beide supermachten zal bevorderen. Zij menen dat het verdrag een situatie bestendigt waarbij van wezenlijke gelijkwaardigheid of „essential equivalence” kan worden gesproken. Een situatie waarbij de voordelen die de Sovjet-Unie heeft op het gebied van het explosief vermogen van de kernladingen worden gecompenseerd door het grotere aantal ladingen van de Amerikaanse kernmacht.

Behalve degenen die „vrede door kracht” willen en degenen die vrede door militaire stabiliteit nastreven, is er in de Verenigde Staten een vrij groot aantal experts te vinden, die een SALT-II-verdrag als zodanig niet afwijzen, maar wel bezwaren hebben tegen bepaalde aspecten ervan. Het gaat hier zeker niet alleen om „haviken” maar ook om mensen die zich zorgen maken over de nationale en internationale veiligheid. Zo vragen zij zich af of er wel voldoende mogelijkheden zijn om de naleving van het verdrag te kunnen controleren. Op deze plaats zal ik niet nader ingaan op deze verificatieproblemen. Bij de analyse van de wapenbeheersingsaspecten van grijze-zonewapens kan dit punt echter niet onbesproken blijven. Ik kom dan ook nader hierop terug.

De kwetsbaarheid van de strategische kernmacht

Een tweede en belangrijk punt van kritiek is dat door het SALT II-akkoord de dreiging tegen de Amerikaanse op het land gestationeerde raketten met intercontinentaal afstands bereik — de ICBM's — niet kon worden weggenomen. Inderdaad is het in het overleg niet mogelijk gebleken technologische vernieuwingen, zoals het vergroten van de trefzekerheid van de kernladingen, onder controle te krijgen. Dit houdt in dat met de vergroting van de trefzekerheid van de Russische ICBM's, deze — mede door het grote ladinggewicht dat kan worden overgebracht — technisch gezien in toenemende mate in staat zullen zijn de Amerikaanse ICBM's in één klap uit te schakelen. Op welke termijn de Sovjet-Unie dit technische vermogen zal weten te verwerven is niet met zekerheid te zeggen. De schattingen hierover lopen uiteen, doch vrij algemeen wordt aangenomen dat dit vóór 1985 het geval zal zijn. Ook de bases van de strategische bommenwerpers zijn kwetsbaar, niet alleen voor wat de Amerikanen een „barrage attack” met ICBM's noemen, maar ook — en misschien wel vooral — voor een aanval met vanaf onderzeeboten te lanceren strategische raketten, de SLBM's. Door in het laatste geval deze SLBM's te lanceren met een vlakke baan of „depressed trajectory” wordt de waarschuwingstijd zodanig kort dat de bommenwerpers niet meer tijdig het luchtruim kunnen kiezen. Ook bij de uitvoering van hun opdracht zijn de bommenwerpers kwetsbaarder dan voorheen. Door een zeer dicht en uiterst effectief luchtverdedigingssysteem met ruim 10.000 luchtdoelraketten en enkele duizenden moderne luchtverdedigingsjagers op te bouwen, heeft de Sovjet-Unie het penetratievermogen van de Amerikaanse bommenwerpers in de loop der tijd drastisch weten te verminderen. Om dit penetratievermogen van de gemiddeld ruim 20 jaar oude bommenwerpervloot weer op te vijzelen wordt een deel van de bommenwerpers met „air-launched cruise missiles” uitgerust. Volgens de bepalingen van SALT II is het de Verenigde Staten toegestaan bommenwerpers met gemiddeld 28 van deze trefzekere wapensystemen uit te rusten. Het afstands bereik van de Amerikaanse ALCM is 2500 - 3500 km. Daarmee is voor het eerst een wapen met een niet-intercontinentaal bereik in de bepalingen opgenomen. Door in het SALT-II-ver-

drag bovendien de bepaling op te nemen dat het hier om „weapon delivery vehicles” gaat, is met de beperking van dit type kruisvluchtwapens niet alleen de nucleaire, doch ook de conventionele variant aan banden gelegd.

Terugkerende naar het belangrijkste vraagstuk: de toegenomen en nog toenemende dreiging tegen de Amerikaanse strategische bommenwerpers en Minuteman- en Titanraketten. Het lijkt van belang na te gaan wat dit voor gevolgen kan hebben. Op het eerste gezicht lijken de directe gevolgen van deze verhoogde kwetsbaarheid niet zo groot. Zelfs bij een verrassingsaanval, waarbij alle Amerikaanse ICBM's, alle bommenwerpers en driekwart van de strategische onderzeeboten zouden worden uitgeschakeld, zouden nog ongeveer 1600 kernwapens resterend; op zich geen gering vermogen tot vergelding. En misschien ook wel een bewijs voor de stelling dat een drastische beperking van het aantal wapensystemen niet altijd stabiliserend werkt op de militaire verhoudingen.

Op politiek-strategisch gebied lijken de gevolgen echter groter. Het inzetten van de wapens die een „first strike” hebben overleefd, impliceert namelijk dat degene die dit doet rekening ermee moet houden dat de aanvaller vernietigend zal terugslaan en ook dan nog een groot aantal wapens zal overhouden. Richt de verdediger zijn vergeldings-slag tegen de steden van de aanvaller, dan kan hij hem inderdaad onvoorstelbare verliezen toebrengen. De wetenschap dat dan echter zowel zijn steden als zijn industriële capaciteit zullen worden vernietigd, maakt een dergelijke handeling alleen geloofwaardig in zeer extreme situaties.

De gevolgen hiervan zijn niet gering. In tijden van spanning wordt de vrijheid van handelen beperkt en bestaat zelfs de mogelijkheid dat men tot concessies wordt gedwongen. Een dergelijk gevaar lijkt ook aanwezig wanneer metterdaad een gewapend conflict zou uitbreken. De kans dat de kwetsbaardere partij dan niet kan of wil reageren op een selectieve of regionaal beperkte inzet van kernwapens, neemt immers toe naarmate die kwetsbaarheid groter wordt. Het zal duidelijk zijn dat dit laatste spanningen kan oproepen in het Atlantisch bondgenootschap. De zorg over de Amerikaanse nucleaire garantie — immer al latent aanwezig — krijgt dan een ander accent. De

conclusie lijkt dan ook gewettigd dat, alhoewel het hier niet gaat om grijze-zonewapens, de kwetsbaarheid van een deel van de Amerikaanse strategische kernmacht duidelijk van invloed is op het vraagstuk als zodanig. Het accentueert de gevolgen van ontwikkelingen die zich elders in het nucleaire spectrum voordoen.

Ook op het gebied van de wapenbeheersing lijkt dit niet onbelangrijk. De minder kwetsbare partij heeft een sterke onderhandelingspositie en zal er naar streven de bestaande situatie in een verdrag vast te leggen. Mocht dat niet gelukken dan zal hij op andere gebieden concessies verlangen. Een en ander lijkt zeker van belang voor de duur van de onderhandelingen. Het lijkt ook reëel te veronderstellen dat de kwetsbaarder te achten partij alles in het werk zal stellen om een eind te maken aan deze, voor hem zo ongunstige situatie. Hij kan dit doen door de kwetsbaarheid van de eigen inzetmiddelen te verminderen, bijvoorbeeld door opstelling van een mobiele raket, zoals de Amerikaanse MX. Het is ook mogelijk dat naar wegen wordt gezocht om bepaalde inzetmiddelen van de tegenpartij kwetsbaarder te maken. De mogelijkheden — en risico's — van deze opties uit het oogpunt van de wapenbeheersing zijn zeker interessant, maar moeten hier om der wille van de tijd onbesproken blijven. Mogelijk biedt de discussieperiode gelegenheid tot een nadere toelichting.

De Backfire en de SS-20

Terugkomende op de bezwaren die van Amerikaanse zijde op het SALT-II-akkoord naar voren worden gebracht, rest mij nog een beschouwing over twee wapensystemen waarvan niet met zekerheid is vast te stellen of zij nu wel of niet een intercontinentaal bereik hebben: namelijk de Backfire-bommenwerper en de SS-20-raket.

De Backfire, de NAVO-aanduiding voor het vliegtuig dat door de Sovjet-Unie thans met TU-22M wordt aangeduid, is een zeer moderne middelzware bommenwerper die 2,5-maal de snelheid van het geluid kan vliegen. Het vliegtuig doet zowel dienst bij de lange-afstandsluchtstrijdkrachten als bij de marine-luchtstrijdkrachten. Afhankelijk van de meegevoerde wapenlast en het gekozen vluchtprofiel, bedraagt de actieradius 4000 tot 5000 km. Het vliegtuig kan in de lucht worden bijgetankt

en heeft dan een intercontinentaal bereik. Doch ook zonder bijtanken kan het een bedreiging vormen voor de Verenigde Staten; zo zou bijvoorbeeld op Cuba een tussenlanding kunnen worden gemaakt. Ook zijn er aanwijzingen dat nieuwe varianten worden gebouwd met een grotere actieradius. De Backfire is „dual capable” en kan zowel nucleaire als conventionele wapens vervoeren. Zo kunnen aan de vleugels één à twee „air-launched cruise missiles” (ALCM's) worden opgehangen. Aanvankelijk waren deze van het type AS-4 met een bereik van circa 300 km. Thans bestaat de bewapening onder meer uit twee ALCM's van het type AS-6. Dit wapen heeft een snelheid van 2,5-maal die van het geluid. Afhankelijk van de aan te vallen doelen ligt het bereik tussen de 300 en 600 km. Tegen landdoelen is het grootste afstandsbereik mogelijk. Bij ondertekening van het SALT-II-akkoord heeft partijleider Brezjnef verklaard dat het vliegtuig geen intercontinentale missies zal uitvoeren, maar uitsluitend is bedoeld voor zogenaamde „peripheral attacks”. Bovendien zal de productie beperkt blijven tot 30 stuks per jaar. Zolang niet duidelijk kan worden aangetoond dat de Backfire een intercontinentaal bereik heeft, kan het vliegtuig niet zo gemakkelijk onder de thans geldende SALT-bepalingen worden gevangen. Het argument dat een tussenlanding op Cuba kan worden gemaakt, kan immers door de Sovjet-Unie worden afgedaan door te wijzen op de in het Verenigd Koninkrijk gestationeerde F-111-bommenwerpers.

Behalve de Backfire-bommenwerper wordt in de Verenigde Staten ook de SS-20-raket met de nodige argwaan bekeken. Deze raket zal mogelijk de oudere typen SS-4 en SS-5 vervangen. Het lijkt hier voor een beter begrip van het grijze-zonevraagstuk een goede gelegenheid wat nader in te gaan op deze raketten voor de middelbare afstand en tussengelegen afstand, vooral omdat deze wapens ook voor de veiligheid van Europa zo'n belangrijke rol spelen. Zowel de SS-4 en SS-5, als de SS-20 behoren tot de Strategische Raketstrijdkrachten, in de Sovjet-Unie een afzonderlijk krijgsmachtdeel waarin behalve de genoemde raketten ook de ICBM's zijn opgenomen. Met de productie van de inzetmiddelen is een apart ministerie belast: het „Ministerie voor Algemene Machinebouw”.

De in 1959 vermoedelijk als tegenwicht tegen de

verwachte invoering van de Amerikaanse Thor- en Jupiterraketten opgestelde SS-4-raketten hebben een groot explosief vermogen. Evenals met de in 1961 ingevoerde SS-5 kunnen ladingen van circa 1 megaton worden overgebracht. De trefzekerheid is gering. Aangenomen wordt dat beide raketten, evenals de Thor en Jupiter aanvankelijk tegen steden waren gericht. Met het toenemen van het intercontinentale potentieel, is het waarschijnlijk dat ook „zachte” militaire doelen, zoals kazernes, depots enz. op de doelenlijst voorkomen. De SS-4 en SS-5 zijn uitgerust met raketmotoren met vloeibare brandstof. Deze brandstof is niet stabiel, hetgeen inhoudt dat de brandstoftanks pas kort vóór de lancering kunnen worden geladen. Dit vergt geruime tijd.

Doordat voor het laadproces een groot aantal speciale voertuigen nodig is, is het mogelijk met satellieten aan de weet te komen wanneer meer raketten dan normaal worden geladen. Dit schept ruimte voor tegenmaatregelen, variërende van een waarschuwing via de „hot line” tot inzet van speciaal hiervoor aangewezen Poseidon- en Polaris-SLBM's. De geringe stabiliteit van de „non storable”-brandstof is er ook oorzaak van dat de raketten maar voor een zeer beperkt deel paraat kunnen worden gehouden en dan moeten worden ontladen en aan een uitgebreide controle moeten worden onderworpen. De parate component is dan ook klein. Slechts een beperkt deel van de raketten is in silo's opgesteld. Het overgrote deel van de raketten, waarvan een relatief klein deel tegenover China staat, gebruikt bovengrondse lanceerplatforms. Al deze technische beperkingen zijn oorzaak ervan dat het vermogen van de SS-4 en SS-5, ondanks de grote explosieve kracht van de ladingen, niet al te hoog wordt geschat. De aan Saceur toegewezen SLBM's bieden tegen deze component een voldoende tegenwicht.

De tweetraps SS-20-raket heeft een raketmotor met vaste brandstof en kan hierdoor zonder langdurige voorbereiding worden gelanceerd. Dit vergroot het vermogen tot het uitvoeren van een verrassingsaanval. De raket, met een lengte van 25 m en een diameter van 2 m, wordt vervoerd op een zware meerassige lanceerinrichting op wielen. Een deel van de raketten wordt voortdurend verplaatst. De rest kan snel worden verspreid en naar tevoren ingemeten lanceerstellingen worden gereden. De juiste locatie kan hierdoor niet zodanig tijdig wor-

den vastgesteld dat de raketten vóór lancering zouden kunnen worden uitgeschakeld.

De SS-20 heeft een bereik van ruim 4000 km en is uitgerust met drie afzonderlijk richtbare ladingen (MIRV) met een explosief vermogen van maximaal 0,15 - 0,17 Mt. De trefzekerheid is groot (cep 200 - 300 m). Deze karakteristieke eigenschappen maken de SS-20 vooral geschikt voor inzet tegen doelen als vliegvelden voor dual-capable-vliegtuigen, bases voor nucleaire onderzeeboten, het Franse ICBM-complex op het Plateau d'Albion, opslagplaatsen voor nucleaire ladingen, vliegaktschepen en zo meer. Indien deze doelen niet te dicht (5 - 10 km) bij bevolkingscentra zijn gelegen, kunnen zij worden uitgeschakeld zonder dat een groot aantal slachtoffers onder de burgerbevolking ontstaat.

Bases voor de SS-20 bevinden zich in het westelijke deel van de Sovjet-Unie, ten oosten van het Oeralgebergte en in de oostelijke Sovjet-Unie. De ligging van de SS-20-bases is zodanig dat thans ook doelen in Japan, Zuidoost-Azië en Noordelijk Afrika kunnen worden getroffen. Dit geeft — vergeleken met de oudere raketten — aan dit wapen een andere militaire en ook politieke dimensie. Uit de opstellingen bij het Oeralgebergte kunnen bovendien zowel West-Europa als China worden bestreken. Dit gegeven in aanmerking nemende wordt aangenomen dat in een voorkomend geval 60 à 80% van de raketten tegen West-Europa kan worden gericht. De SS-20-lanceerinrichting is herlaadbaar. In de pers zijn berichten verschenen waarin werd aangegeven dat per lanceerinrichting nog enkele reserveraketten aanwezig zouden zijn. De juistheid van dit gegeven kan niet worden nagegaan; het lijkt echter wel waarschijnlijk. De SS-20 zal vermoedelijk de oudere SS-4- en SS-5-raketten vervangen. Naar de uiteindelijke grootte van het MRBM/IRBM-potentieel kan echter slechts worden gegist.

De SS-20-raket bestaat uit twee trappen van de drietraps SS-16, een raket met een intercontinentaal bereik. De lanceerinrichting voor de SS-20 kon, na geringe veranderingen, geschikt worden gemaakt om de SS-16 te lanceren. Daar niet kon worden vastgesteld of, en zo ja hoeveel, extra trappen voor de SS-20 aanwezig waren zou dit de verificatie van de SALT-akkoorden vrijwel onmogelijk hebben gemaakt. Bij het SALT-II-verdrag heeft de Sovjet-Unie dan ook erin toegestemd

de SS-16 niet in te voeren. Wél mag na afloop van het Protocol een mobiele raket worden ontwikkeld. Lancering vanaf lanceerinrichtingen die tevens geschikt zijn voor raketten van middellange afstand blijft echter verboden. Dit heeft in de Verenigde Staten de zorg over de SS-20 wel verminderd, doch nog niet volledig weggenomen, ook al niet omdat de raket ooit over een intercontinentale afstand (6000 km) is getest.

Met deze behandeling van de Backfire-bommenwerper en de SS-20-raket wil ik de beschouwing van de Amerikaanse — en Westeuropese — bezwaren tegen het SALT-II-akkoord afsluiten en nu nagaan welke bedenkingen er in de Sovjet-Unie tegen het verdrag zouden kunnen bestaan. In het spel van geven en nemen lijkt het namelijk niet onwaarschijnlijk dat ook dit land bepaalde zaken liever anders geregeld had willen zien. Een boek over de SAL-onderhandelingen dat, naar ik meen, binnenkort uitkomt, zal ons veel kunnen leren over de door de Sovjet-Unie ingenomen onderhandelingspositie. Voorlopig zullen we het echter moeten doen met wat tot nu hierover in de pers is verschenen.

De Russische visie: integratie van strategie en wapenbeheersing?

„From the beginning Soviet disarmament policy was, in fact, an instrument of strategy, even when it was propounded as an end in itself. In this respect the Soviet Union has always been ahead of the West. Her national security policy has incorporated disarmament policy rather than being seen as in conflict with it. Despite the massive efforts devoted to the subject by Soviet media, diplomats and leaders, there has never been a disarmament (or arms control) „community” or, for that matter, a separate government agency concerned with it.” (H. Sonnenfeldt en W. G. Hyland — *Soviet perspectives on security*. Adelphi paper 150. IISS, Londen (1979)21)

Uit diverse publikaties valt duidelijk op te maken dat de Sovjet-Unie vanaf het begin van de onderhandelingen wilde spreken over de zogenaamde „forward based systems”. Zij doelde hier met name op de Amerikaanse middelzware bommenwerpers zoals de F-111 en op de aanvalsvliegtuigen van de vliegaktschepen. De Russische wens om deze wapens op te nemen in SALT spreekt duidelijk uit de volgende definitie van het begrip stra-

tegisch: „de wapensystemen van één der partijen die, alhoewel niet met een intercontinentaal bereik, toch zodanig zijn of kunnen worden opgesteld, dat het grondgebied van de andere bij het SALT-overleg betrokken partij kan worden geraakt”.

Het is alleszins begrijpelijk dat de Sovjet-Unie het afstandsbereik, zoals dit in de Verenigde Staten opgeld doet als criterium voor strategische wapens, laat voor wat het is en veel meer hecht aan de vraag of wapens haar grondgebied wel of niet kunnen bereiken. Haar geografische situatie verschilt van die van de Verenigde Staten en de traumatische ervaringen met aangrenzende tegenstanders vinden op geen enkele wijze hun weerga in de Amerikaanse geschiedenis. Het is daarom begrijpelijk dat de Sovjet-Unie het begrip strategisch aan een „territoriale drempel” verbindt. De ervaringen uit het recente verleden zijn mogelijk ook oorzaak ervan dat in de militaire strategie zo sterk de nadruk wordt gelegd op het belang van het behalen van een overwinning. Dit is mogelijk ook een verklaring voor de voorkeur van inzetmiddelen met een groot afstandsbereik. Ik zal hier nu niet verder op ingaan. Ik wil volstaan met erop te wijzen dat de centrale plaats, die strategie en strategische doelstellingen in de Sovjet-Unie innemen, ook zijn weerslag vindt in de wenselijkheid — of misschien sterker nog — de mogelijkheid van wapenbeheersing.

De gevolgen van de NAVO van het accepteren van de eerder aangehaalde Russische definitie van het begrip strategisch zijn duidelijk en vloeien gedeeltelijk voort uit het bilaterale karakter van SALT. De Russische wapens die op West-Europa staan gericht, zouden in SALT buiten beschouwing blijven. Daarmee zou de strategische eenheid van het NAVO-grondgebied wezenlijk zijn aangetast. De definitie — hoe plausibel ook — was voor de NAVO dan ook onaanvaardbaar omdat daarmee de nucleaire gijzeling van West-Europa in een verdrag zou zijn vastgelegd.

Het is mogelijk dat de Sovjet-Unie bij vervolgonderhandelingen een soepeler houding zal innemen. President Brezjnef heeft verklaard „op basis van strikte wederkerigheid” over de kernwapens in Europa te willen spreken. Het lijkt echter vrijwel zeker dat ook dan weer de F-111 en de aanvalsvliegtuigen van de vliegakampschepen aan de orde zullen komen. Een nadere beschouwing

van deze wapensystemen komt mij daarom gewenst voor.

Betekenis en effectiviteit van de „forward based systems”

Van de F-111 middellange-afstandsbommenwerpers zijn vier versies gebouwd. De eerste versie, de F-111A, werd in 1969 in dienst gesteld. De E-, D- en F-versies zijn van latere datum en hebben een groter motorvermogen, een beter navigatiesysteem en betere luchtverdedigingsmogelijkheden. De F-111 is kleiner dan de Backfire, kan een geringere wapenlast vervoeren en heeft een actieradius die ongeveer de helft is van die van de Russische bommenwerper, namelijk circa 2000 km. De maximale snelheid van de beide vliegtuigen is ongeveer gelijk. De F-111 kan, dank zij een moderne terreinvolgradar, onder vrijwel alle weersomstandigheden opereren. Voor de uitvoering van nucleaire missies kan de F-111 worden bewapend met zogenaamde „short range attack missiles” (SRAM's) met een afstandsbereik van ca. 160 km. Voor zover bekend zijn 156 F-111's gestationeerd in het Verenigd Koninkrijk. Zij vormen met de 48 Engelse Vulcan-bommenwerpers de middellange-afstandscomponent van de theater nucleaire strijdkrachten van de NAVO.

Het komt mij voor dat het nu een juist moment is om wat nader op de taak van deze vliegtuigen in te gaan. Behalve hun algemene rol van oorlogsvoorkoming vormen deze middelen een belangrijke verbindende schakel met de strategische kernwapens. Met deze component kunnen op selectieve en beperkte wijze kernwapens worden ingezet tegen doelen die op het grondgebied van de Sovjet-Unie zijn gelegen. In de NAVO-strategie wordt deze mogelijkheid tot selectieve en beperkte inzet van kernwapens van vitaal belang geacht. Eerst en vooral omdat de NAVO bij een beperkte inzet van kernwapens door de tegenpartij niet voor het dilemma wordt geplaatst, te moeten kiezen tussen het nalaten van een reactie of het geven van een reactie met middelen die een te escalerend karakter dragen. De wetenschap dat de NAVO middelen heeft die tussen een „alles of niets”-optie in liggen, vermindert de kans dat een dergelijke optie door de tegenpartij wordt uitprobeerd. Ook in een ander opzicht is deze optie van belang.

De kans dat een gewapend conflict uitbreekt lijkt uiterst klein, vooral indien de keten van middelen — de conventionele, theater- en intercontinentale nucleaire wapens — gesloten blijft, maar zij kan toch niet volledig worden uitgesloten. Indien om welke reden dan ook — bijvoorbeeld omdat de tegenpartij de verdedigingswil van de NAVO heeft onderschat — toch een aanval met conventionele strijdkrachten wordt ingezet, dan is het mogelijk dat een situatie ontstaat waarbij de NAVO als eerste inzet van kernwapens moet overwegen. Ook in dit geval is het vermogen tot selectieve en beperkte inzet van kernwapens van groot belang. Door een dergelijke inzet kan een signaal worden gegeven en aan de tegenpartij worden duidelijk gemaakt dat hij zich heeft misrekend. Alhoewel bij een dergelijke inzet militaire doelen kunnen worden aangevallen, staat niet de uitschakeling van deze doelen, maar juist de politieke signaalwerking voorop. Door tegelijkertijd bereidheid te tonen tot overleg over de status qua ante, denkt de NAVO het conflict op een zo laag mogelijk geweldsniveau te beëindigen. In alle genoemde gevallen, namelijk de algemene en meer specifieke taak in de afschrikingsstrategie en de optie om een conflict op een zo laag mogelijk geweldsniveau te kunnen beëindigen, is het vermogen om deze taken ook metterdaad uit te voeren van groot belang. De geloofwaardigheid van de NAVO-strategie berust zeker niet alleen op de militaire effectiviteit van de bewapening, maar dit aspect maakt daarvan wel een belangrijk deel uit. Terugkomende op de F-111 en Vulcan-bomwerpers, moet worden opgemerkt dat de effectiviteit daarvan zorgen baart. De Britse Vulcan is verouderd en wordt vervangen door de Tornado, een vliegtuig met een aanzienlijk korter afstands-bereik. De middellange-afstandscomponent wordt daardoor met ongeveer een kwart verminderd. De F-111 is een goed vliegtuig, maar het vermogen om tot in het achterland van de tegenpartij door te dringen, neemt door de toenemende effectiviteit van het luchtverdedigingsstelsel van de Sovjet-Unie af. Ook de mogelijkheid dat zij op hun bases worden uitgeschakeld, is sinds de invoering van de SS-20-raket acuter geworden. In dit grijze gebied hebben we daarom te maken met een complex kwetsbaarheidprobleem. De bases van de F-111's zijn door de invoering van de SS-20 kwetsbaarder geworden, de bases van de Backfire-bom-

menwerpers worden door het Russische luchtverdedigingsstelsel daarentegen juist beter beschermd. Hetzelfde luchtverdedigingsstelsel vermindert het penetratievermogen van de F-111-vliegtuigen. Het penetratievermogen van de Backfire neemt daarentegen juist toe omdat deze hun „air-launched cruise missiles” in de meeste gevallen buiten bereik van de NAVO-luchtverdedigingsmiddelen kunnen lanceren. We hebben daarom als het ware te maken met een dubbele verschuiving van de kwetsbaarheid. Een verschuiving die des te belangrijker is omdat het hier om een vitale verbindende schakel met de intercontinentale nucleaire bewapening gaat.

De F-111 is niet het enige wapensysteem dat tot de „forward based systems” wordt gerekend. Ook de „dual capable” aanvalsvliegtuigen van de Amerikaanse vliegkampschepen rekent de Sovjet-Unie hiertoe. Deze vliegkampschepen hebben grote betekenis voor de veiligheid van het Westen. Zij vervullen in vreedstijd een belangrijke rol in de Amerikaanse maritieme presentie en vormen in oorlogstijd een doorslaggevende factor voor de verdediging van de flanken van het NAVO-gebied en voor de beveiliging van de zeeverbindingen. Alhoewel het aantal vliegkampschepen van de NAVO na de Tweede Wereldoorlog drastisch is verminderd, is hun conventionele slagkracht nog altijd formidabel. Zo kan met de huidige 13 Amerikaanse aanvalsvliegkampschepen een hogere „sortie rate” (dat is het aantal vluchten per tijdseenheid) worden gerealiseerd dan met de 28 schepen die de Amerikaanse marine in de jaren '50 in de vaart had. Ook zijn in de loop der jaren meer gespecialiseerde vliegtuigen ingevoerd, zoals vliegtuigen voor de luchtverdediging, elektronische oorlogvoering en onderzeebootbestrijding. Voor het uitvoeren van conventionele en nucleaire opdrachten op grotere afstand, hebben de vliegkampschepen een groep van tien A-6E Intrudervliegtuigen aan boord. Deze groep kan worden ondersteund door vier KA-6D-tankervliegtuigen waardoor doelen kunnen worden aangevallen op een afstand van ongeveer 2000 km. Het penetratievermogen — een belangrijk gegeven bij dual-capablevliegtuigen — is vergroot door toevoeging van vier EA-6B Prowlervliegtuigen voor de elektronische oorlogvoering. Toch is ook hier sprake van een afnemend penetratievermogen, vooral in-

dien goed verdedigde doelen in het achterland moeten worden aangevallen.

Aan boord van de vliegkampschepen bevindt zich ook nog een groep van 24 A-7E Corsair lichte aanvalsvliegtuigen. De groep is vooral bedoeld voor het leveren van conventionele steun aan gelande eenheden. Als neventaak kunnen zij tegen oppervlakteschepen worden ingezet. Alhoewel niet bekend is of de bemanningen in het uitvoeren van nucleaire missies zijn geoefend, wordt wel aangenomen dat de vliegtuigen hiervoor technisch geschikt zijn. Het lijkt daarom aannemelijk dat een beperkte nucleaire capaciteit aanwezig is voor inzet tegen schepen en voor de nucleaire ondersteuning bij landingen. Het aanvallen met kernwapens van doelen diep in het achterland lijkt niet tot de mogelijkheden te behoren. Hiervoor zijn zowel het afstandsbereik als het penetratievermogen te gering.

Kwetsbaarheid?

Van ten minste even groot belang als het penetratievermogen van de maritieme dual-capablevliegtuigen lijken in een nucleair conflict overigens de overlevingskansen van de vliegkampschepen zelf. De voornaamste dreiging tegen deze schepen wordt gevormd door de vliegtuigen van de marine-luchtstrijdkrachten en de met dual capable „sea-launched cruise missiles” (SLCM's) uitgeruste onderzeeboten en oppervlakteschepen van de Russische marine. De belangrijkste middelen van de marine-luchtstrijdkrachten van de Sovjet-Unie zijn ongetwijfeld de van landbases opererende bommenwerpers. De meest indrukwekkende exponent hiervan is een vliegtuig dat reeds eerder is besproken, namelijk de maritieme versie van de Backfirebommenwerper, de Backfire C. Nu is het luchtverdedigingsvermogen van de vliegkampschepen en de hen begeleidente schepen beslist niet gering, maar toch lijkt de dreiging, door de invoering van de met supersonische dual capable cruise missiles uitgeruste Backfire, markant toegenomen. Vooral indien de vliegtuigen gelijktijdig uit verschillende richtingen hun cruise missiles lanceren — een methode die door de Russische marine veelvuldig wordt beoefend — is het de vraag of wel alle wapens tijdig kunnen worden onderschept. Gezien het grote incasseringsvermogen — een vliegkampschip heeft meer dan 2000 waterdichte comparti-

menten — is een treffer van een cruise missile met een conventionele lading zeker niet fataal. Amerikaanse ervaringen indiceren dat in bepaalde gevallen zelfs na zes treffers de operaties weer binnen redelijke tijd kunnen worden hervat. Eén treffer met een nucleair wapen zullen zelfs de vliegkampschepen echter niet overleven.

Ook de dual capable cruise missiles van de onderzeeboten en oppervlakteschepen vormen een ernstige bedreiging voor de vliegkampschepen. Volgens de grondlegger van de huidige Russische marine, admiraal Gorsjkov, kan een aanval met nucleaire wapens („strike”) tegen vliegkampschepen een operationele of zelfs strategische betekenis hebben. Dat een dergelijke opvatting in de Sovjet-Unie leeft, is ook uit het cruise-missileprogramma op te maken. Het lijkt er namelijk veel op dat sommige van deze wapens speciaal voor de bestrijding van vliegkampschepen zijn ontworpen.

Nu heeft ook de ontwikkeling van middelen voor de onderzeebootbestrijding bepaald niet stilgestaan. Het Westen heeft op het gebied van de onderzeebootbestrijding vrijwel zeker een voorsprong. We moeten echter constateren dat, met het verbeteren van de onderzeebootbestrijdingscapaciteit, ook het vermogen van de onderzeeboten zelf is toegenomen. Door de nucleaire voortstuwing zijn de schepen sneller geworden en zij kunnen langer onder water — of onder het poolijs — blijven. Ook het grotere afstandsbereik van de cruise missiles heeft een grote invloed. Een vergroting van het bereik met een factor 10 — bijvoorbeeld van 10 naar 100 km — maakt dat het af te zoeken gebied honderdmaal groter wordt. De voorsprong op het gebied van de onderzeebootbestrijdingsmiddelen, wellicht geaccentueerd door het gegeven dat de Russische onderzeeboten bepaalde zeeën moeten passeren, houdt daarom zeker niet in dat de oceanen doorzichtig zijn geworden en impliceert evenmin dat de onderzeebootdreiging is geëlimineerd. Met name onder nucleaire omstandigheden lijkt door het toegenomen aantal dual-capable-inzetmiddelen het gevaar voor zowel de zeeverbindingen, als voor de vliegkampschepen juist groter te zijn geworden. En dit ondanks het grote onderzeebootbestrijdingspotentieel van deze schepen.

Het gaat hier om een complex vraagstuk. Enerzijds zijn de vliegkampschepen een belangrijk ge-

geven in de Amerikaanse militaire presentie ter zee. Ook in conventionele gevechtssomstandigheden zijn het geduchte wapensystemen met een grote conventionele slagkracht en een groot incasseringsvermogen. Hun kwetsbaarheid onder nucleaire omstandigheden is echter onmiskenbaar. Deze kwetsbaarheid is toegenomen en wordt nog geaccentueerd door het relatief geringe aantal vliegkampschepen.

Het tactisch-nucleair vermogen van de Sovjet-Unie is aanzienlijk beter gespreid. Een zestigtal aanvalsonderzeeboten, ongeveer dertig oppervlakteschepen en ca. vierhonderd bommenwerpers kunnen nucleaire cruise missies lanceren. Een groot deel van deze wapens kan zowel tegen landdoelen als tegen scheepsdoelen worden gericht. De kwetsbaarheid van dit potentieel is uiteraard geringer dan die van de 13 Amerikaanse vliegkampschepen. De kans dat de Russische middelen in één klap worden uitgeschakeld, zoals theoretisch bij de vliegkampschepen wel aanwezig lijkt, bestaat niet. Ook hier hebben we, net als bij de F-111-vliegtuigen, te maken met een dubbele verschuiving in de relatieve kwetsbaarheid. Het penetratievermogen van de vliegtuigen neemt af; bij de moderne Russische cruise missies neemt dit juist toe. De kwetsbaarheid van de vliegkampschepen is groter geworden, terwijl de Sovjet-Unie door uitbreiding van het aantal dual-capablewapendragers de kwetsbaarheid van haar middelen juist heeft verminderd.

In de Verenigde Staten zoekt men naar een oplossing voor dit vraagstuk. Ik kom later hierop terug. Het is overigens wel te hopen dat een oplossing wordt gevonden, juist vanwege het niet te onderschatten politiek- en militair-strategische belang ervan. De vliegkampschepen vormen immers een essentieel gegeven, zowel voor de stabiliteit van de flanken, als voor de beveiliging van de zeeverbindingen.

Andere kernwapenmogendheden

Terugkerende naar het oorspronkelijke probleem — de bedenkingen die in de Sovjet-Unie tegen het SALT-II-verdrag zouden kunnen bestaan — rest mij nog één punt en dat zijn de kernmachten van de niet bij het verdrag betrokken landen; namelijk Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en de Chinese Volksrepubliek. De Sovjet-Unie heeft al tijdens

de SALT I op compensatie voor deze kernmachten aangedrongen.

Van deze drie kernmachten lijkt mij de Franse „Force de dissuasion” de belangrijkste en dit niet alleen qua omvang en samenstelling, maar tevens omdat er een duidelijke strategische conceptie voor bestaat. De hoeksteen van de niet onder de NAVO ressorterende Franse kernmacht wordt ongetwijfeld gevormd door de vloot van nucleair voortgestuwde onderzeeboten met SLBM's. Vier eenheden zijn thans operationeel, een vijfde is in aanbouw en de kiel is gelegd voor een zesde onderzeeboot. Deze laatste zal vermoedelijk medio 1982 in dienst worden gesteld. Voorts staan op het Plateau d'Albion 18 raketten voor de tussengelegen afstand (3000 km) opgesteld. Deze raketten zijn door de SS-20-raket kwetsbaar geworden en zullen vermoedelijk in het midden van de jaren '80 worden vervangen door een semimobile raket. Onderzoek wordt ook verricht naar de mogelijkheden van cruise missies. Anders dan in de Verenigde Staten denkt men hier echter vooral aan een cruise missile voor tactisch gebruik. De Franse kernmacht bestaat verder nog uit bommenwerpers van het type Mirage IV, Jaguar en Mirage IIIE dual-capablejachtbommenwerpers en vijf regimenten met Pluton-raketten (bereik 60 - 120 km). Een deel van de vliegtuigen is verouderd en zal in de toekomst worden vervangen door modernere versies.

De Britse strategische kernmacht bestaat uit vier onderzeeboten elk bewapend met 16 Polaris-A3-raketten en de eerdergenoemde 48 Vulcan-bommenwerpers. De Britse regering kan in bepaalde gevallen zelfstandig tot inzet besluiten, maar daarvan wordt de NAVO tevoren geïnformeerd. Ook kan inzet in NAVO-verband plaatsvinden. De Britse theater-nucleaire middelen, bestaande uit dual-capablevliegtuigen, Lance-raketten en dual-capablegeschut, zijn volledig in de theater-nucleaire strijdkrachten van de NAVO geïntegreerd. Zoals eerder opgemerkt, vertoont de Britse strategische kernmacht ouderdomsverschijnselen. De Vulcan-bommenwerpers zullen worden vervangen door de Tornado-jagerbommenwerper met een aanzienlijk geringer afstands bereik. Ook over de vervanging van de Polaris-onderzeeboten moet binnenkort een beslissing worden genomen. Hoe deze beslissing zal uitpakken is thans nog niet

met zekerheid te zeggen. Het belang van een eigen, zij het relatief bescheiden, kernmacht zal hierbij moeten worden afgewogen tegen de aanmerkelijke kosten die aan deze vervanging zijn verbonden.

Ook de Chinese kernmacht is niet zo groot. In totaliteit beschikt China over ca. 150 raketten waarvan het grootste deel een bereik heeft van ongeveer 1000 km. Raketten met een intercontinentaal bereik zijn in uiterst kleine aantallen aanwezig. Verder heeft China nog een dertig- tot veertigtal vliegtuigen in dienst. Deze zijn echter hopeloos verouderd. Het is niet bekend of China tactische kernwapens heeft ontwikkeld. Het lijkt echter onwaarschijnlijk omdat de Chinese legerorganisatie in het geheel niet op het voeren van een dergelijk gevecht is afgestemd.

Cruise missiles en ballistische raketten: een optie voor de NAVO?

Met de „third country nuclear forces” ben ik bijna aan het einde van mijn verkenning van de grijze vlekken in het SALT-II-verdrag. Enkele zijn nog buiten beschouwing gebleven. Namelijk de wapensystemen die aan Westelijke kant een rol zouden kunnen spelen indien de NAVO tot een aanpassing van haar theater-nucleaire strijdkrachten zou besluiten. Het gaat hierbij om de van schepen of van het land te lanceren cruise missiles, de opvolger van de Pershing-raket — de zogenaamde Pershing II XR (extended range) — en een nog te ontwikkelen raket voor de middenafstand of MRBM.

Over de cruise-missilevarianten wil ik kort zijn. Deze zijn namelijk afgeleid van het eerder besproken air-launched cruise missile. Het zijn wapens met een bereik van ongeveer 2500 km en een geavanceerd geleidingssysteem voor het aanvallen van doelen waarvan de ligging bekend is, de zogenaamde vaste doelen. Beide versies mogen gedurende de looptijd van het Protocol bij SALT II — tot eind 1981 — niet worden ingevoerd. Testen is daarentegen wel toegestaan.

De Pershing II XR is een ballistische raket met een dracht van circa 1800 km. Het is een opvolger van het thans in de Bondsrepubliek opgestelde Pershing-type, de Pershing I. Deze raket heeft echter slechts een bereik van ongeveer 300 - 600 km. Op dit moment zijn er 108 Amerikaanse en

72 Duitse Pershing-I-raketten in de Bondsrepubliek gestationeerd. De Pershing I maakt deel uit van de zogenaamde optie III in MBFR. Het Westen heeft de Sovjet-Unie hierbij het voorstel gedaan om in ruil voor 1000 kernkoppen, 54 Amerikaanse Phantom-vliegtuigen en 36 Amerikaanse Pershing-raketten, tankeenheden terug te trekken. Zolang geen MBFR-verdrag is gesloten is de Pershing-raket formeel niet aan een plafond gebonden.

De nieuwe raket heeft een zeer grote precisie doordat de kernlading in de eindfase de doelgegevens met behulp van radar kan vergelijken met in een computer opgeslagen gegevens en zichzelf zo nodig kan bijsturen („radar area correlation guidance” of RADAG). Het is mogelijk de Pershing II XR uit te rusten met een zogenaamd „earth penetrator” kop. Dat is een lading die eerst explodeert nadat zij diep in de bodem is doorgedrongen. Hierdoor komen, afhankelijk van de explosiediepte, weinig directe straling, luchtdruk, hitte en radioactieve neerslag vrij. Deze versie is vooral bedoeld voor het aanvallen van ondergrondse commandoposten of voor het scheppen van hindernissen.

Een middellange-afstandscomponent bestaande uit cruise missiles en ballistische raketten heeft in militair opzicht voordelen, onder meer omdat het hierdoor moeilijker wordt een luchtverdedigingsstelsel op te bouwen dat deze technisch zo uiteenlopende wapensystemen, effectief kan tegenhouden. Belangrijk is ook dat onbedoelde schade of „collateral damage” kan worden vermeden.

De nieuwe raket voor de middelbare afstand, de MRBM, is nog in het beginstadium van ontwikkeling. Gedacht wordt aan een variant van een voor de Amerikaanse luchtmacht te ontwerpen „air-to-surface ballistic missile” (ASBM). De in het kader van dit „Longbow-project” te ontwikkelen land-mobiele versie, zal ongeveer dezelfde lanceerinrichting gebruiken als het „ground-launched cruise missile” (GLCM). De MRBM zal vermoedelijk niet voor 1986/1987 operationeel kunnen zijn.

Veelzijdigheid

We hebben nu alle belangrijke wapensystemen in de grijze zone de revue laten passeren. Zoals we hebben gezien gaat het hier om zeer veelzijdige

middelen. Een aantal van de wapens kan zowel in een nucleaire als in een conventionele rol worden gebruikt. In beide gevallen is het mogelijk de wapens zowel in tactische als in strategische zin te gebruiken. Het zijn daarom „multi-role“-wapensystemen. Enkele van de hier genoemde wapens kunnen bovendien meer dan één missie vervullen, dat wil zeggen zowel tegen schepen als tegen landdoelen worden gericht. Dit „multi-mission“-karakter is oorzaak ervan dat het analyseren van een regionale balans — bijvoorbeeld een maritieme of Eurostrategische balans — als een hoogst speculatieve exercitie moet worden beschouwd. Dit wordt nog versterkt doordat de wapens mobiel zijn en in tijden van spanning gemakkelijk van het ene naar het andere theater kunnen worden verplaatst. In het geval van de SS-20 hebben we gezien dat zelfs zonder verplaatsing doelen in West-Europa en in het Verre Oosten kunnen worden bestreken. De toenemende dracht en de strategische mobiliteit van zee- en luchtmacht maakt dat we in veel gevallen te maken hebben met „multi-theatre“-wapensystemen. Deze kameleonachtige eigenschappen vormen een complicerende factor voor iedere militair-strategische analyse. Dat deze eigenschappen ook het wapenbeheersingsoverleg zullen bemoeilijken, staat vrijwel vast.

Andere grijze zones?

Ik ben uitgebreid ingegaan op twee versies over de grijze zone: de Amerikaanse, gebaseerd op het afstandsgebied van de inzetmiddelen en de Russische, gebaseerd op een definitie van het begrip strategisch. Dit zijn, zoals eerder opgemerkt, zeker niet de enige definities die worden gebruikt bij een analyse van de grijze-zonewapens.

Zo beschrijft men de grijze-zonewapens ook wel als: de wapensystemen die noch bij SALT, noch bij MBFR aan de orde zijn. De ondergrens wordt hier dan kennelijk gelegd bij de wapensystemen waarover in Wenen wordt onderhandeld: de Amerikaanse Pershing-I-raket met een bereik van 350 - 600 km en de Amerikaanse Phantom-vliegtuigen met een actieradius van 1000 km. Nemen we het 1000 km-bereik als uitgangspunt, dan beperken we ons in feite tot wapensystemen als de SS-20, de Backfire-bommenwerper, de F-111 en de eventuele nieuwe Westerse middellange-afstandswa-

pens. Gaan we uit van het 350-km-bereik, dan hebben we te maken met een veelheid aan wapensystemen, waaronder vele cruise missiles van de Sovjet-Unie. Het komt mij voor dat, vooral gezien de ontwikkelingen op maritiem-nucleair gebied, de laatste benadering uit militair-strategisch oogpunt eigenlijk de voorkeur verdient. Op de mogelijkheden — en problemen — voor wapenbeheersing die bij een dergelijke benadering kunnen ontstaan, kom ik later terug.

Een andere omschrijving die voor de grijze zone wordt gegeven, is dat het hier om wapensystemen gaat die tussen de wapens voor tactisch en die voor strategisch gebruik in liggen. Deze definitie laat zich moeilijk vertalen in wapensystemen. Tactisch wil immers zeggen: direct van invloed op het gevecht; strategisch daarentegen: van invloed op de oorlogvoering in haar totaliteit.

Ten slotte bestaat nog de zogenaamde Eurostrategische benadering. Een dergelijke benadering heeft, zoals we hebben gezien, voor de Sovjet-Unie zin. Zij kan immers spreken over een Europees theater en een transatlantisch theater. Voor het Westen is een dergelijke benadering weinig minder dan nonsens; het lijkt mij een grijze zone in het strategische denken.

Een grijze zone in het strategische denken?

„As for the danger of a war between the superpowers themselves, it has been maintained that the ability of each to destroy the other within a few hours has been an effective deterrent. To what extent the so-called balance of terror is actually a deterrent is not known, because the non-occurrence of a nuclear war is certainly no evidence of its impossibility. Nor can the so-called „probability“ of a nuclear war be meaningfully estimated. Probabilities of events are estimated from the frequencies of their occurrence. Thus it makes sense to speak of the probability of an air crash, a fire, a tornado, but not of a nuclear war, unless such wars become recurring events, which does not seem likely. On the other hand, as long as war does not break out between the major powers there is no evidence that the balance of terror has not been a deterrent. We are therefore free to choose either assumption.” (A. Rapoport — Introduction to Clausewitz' on War. Pelican Classics (1968)51)

Mijn bezwaar tegen benaderingen als „wapens tussen tactisch en strategisch gebruik” en „wapen-

systemen die van invloed zijn op de Eurostrategische balans”, is dat zij de situatie eerder verhullen dan verduidelijken. Als we het over bepaalde — bijvoorbeeld de meest dreigende — wapensystemen willen hebben die we bij onderhandelingen over wapenbeheersing willen betrekken; best, maar laten we dat dan ook zeggen. Willen we een analyse maken van de ontwikkelingen die zich op militair- of politiek-strategisch vlak aftekenen? Uitstekend; laten we ons dan daarop concentreren. Willen we beide opties? Ook dat is mogelijk en misschien zelfs wel gewenst.

Want wat is nu eigenlijk tactisch of strategisch? Niet een wapensystemen; wel de wijze van gebruik of — in bepaalde gevallen — het niet-gebruik ervan. Iedere eerste inzet van een kernwapen kan — ongeacht het soort wapen dat wordt gebruikt en ongeacht de explosieve kracht ervan — strategisch worden genoemd omdat het een beslissing is die beoogt de loop van de gehele oorlog te bepalen. Een aanval met een nucleair wapen op één vliegveld, is — zolang het althans niet om het eerste wapen gaat — van tactische betekenis. De omstandigheid dat een raket wordt gebruikt of een cruise missile, lijkt hierbij minder relevant. Een verrassingsaanval met kernwapens op alle Amerikaanse vliegveldschepen, heeft daarentegen duidelijk strategische implicaties, ook als zouden hierbij ladingen worden gebruikt van sub-kilotonvermogen en inzetmiddelen met een afstandsbereik van enkele tientallen kilometers. Ook de overweging om in bepaalde gevallen *niet* tot inzet van nucleaire wapens over te gaan, beïnvloedt het verloop van een conflict, zij het op andere wijze dan het besluit dit *wel* te doen. Zelfs de beslissing om onder druk van nucleaire wapens concessies te doen kan van strategische betekenis worden genoemd, ook al is hier nog geen sprake van gewapende agressie. Net als het spreken over tactische of strategische inzetmiddelen, kan het misleidend zijn het begrip „Eurostrategische balans” te hanteren. Dit begrip veronderstelt dat kan worden gesproken van een „Westeuropese strategie” en die is er niet. Het veronderstelt tevens dat het mogelijk is de nucleaire inzetmiddelen als regionaal begrensd te beschouwen. Het kameleonachtige karakter van het gros van de wapens onder het SALT-niveau maakt een dergelijke benadering zoals we hebben gezien hoogst twijfelachtig. Bo-

vendien kunnen en mogen de inzetmiddelen met continentaal en intercontinentaal bereik niet los van elkaar worden gezien. Zolang er een Atlantisch bondgenootschap bestaat en zolang er sprake is van een gezamenlijke strategie, is praten over een „Eurostrategische balans” niet alleen misleidend, maar ook gevaarlijk omdat het een scheiding veronderstelt tussen de Verenigde Staten en West-Europa. Een scheiding die de NAVO nu juist wil voorkomen.

Een analyse van wat er op politiek- en militair-strategisch gebied wel aan de hand is, vraagt wel een behoorlijke kennis van zaken — en althans vanavond enig zitvlees — maar is op zichzelf niet zo moeilijk te geven. In feite heb ik dit reeds gedaan, maar het lijkt me toch van belang om thans de diverse ontwikkelingen nog eens in hun onderlinge samenhang de revue te laten passeren, juist ook omdat dit in de diverse beschouwingen nog wel eens ontbreekt.

Ten eerste hebben we moeten constateren dat de op het land gestationeerde Amerikaanse raketten kwetsbaar zijn geworden. Dit is duidelijk een gevolg van een verschuiving van het militaire vermogen. De Russische SS-18- en SS-19-raketten hebben een aanmerkelijk groter „counter force”-vermogen dan de huidige Amerikaanse raketten. De vraag of dit een gevolg is van SALT, zoals critici beweren, of los daarvan staat, zoals de Amerikaanse regering meent, lijkt minder relevant dat de constatering dat SALT een dergelijke verschuiving niet heeft kunnen voorkomen.

Het tweede gebied waarop zich een verschuiving in de relatieve kwetsbaarheid heeft voorgedaan, is in de maritieme nucleaire middelen. Door de moderne „air-launched” en „sea-launched cruise missiles” van de Russische marine en marine-luchtmacht is de kwetsbaarheid van de Amerikaanse vliegveldschepen toegenomen. Tegelijkertijd is het penetratievermogen van de aanvalsvliegtuigen van deze schepen verminderd.

Een zelfde dubbele verschuiving in de relatieve kwetsbaarheid doet zich voor op het gebied van de op het land gestationeerde middellange-afstandwapens, en dit vooral door de opstelling van de SS-20.

In militair-strategische zin is in alle gevallen sprake van een afnemend vermogen van het Westen. In politiek-strategische zin wordt door de aange-

geven ontwikkelingen een wig gedreven tussen de Verenigde Staten en West-Europa. De beschermende paraplu van de strategisch-nucleaire bewapening vertoont gaten; de vitale zeeverbindingen en de flanken worden onder nucleaire omstandigheden meer bedreigd en tegelijk nemen ook de mogelijkheden af om met de in West-Europa geplaatste nucleaire inzetmiddelen de Sovjet-Unie te treffen.

Wat kan het Westen nu doen om de hier gesignaleerde verschuivingen in de relatieve kwetsbaarheid om te buigen? Allereerst de militaire mogelijkheden. De kwetsbaarheid van in silo's geplaatste intercontinentale raketten is een gegeven. Beide partijen zullen hiermee in de toekomst rekening moeten houden. Dat deze totale kwetsbaarheid van de ICBM's voor de Verenigde Staten op een eerder tijdstip komt, is voor het Westen een nadeel, maar doet niets af aan het feit dat aan het eind van de jaren '80 ook de ICBM's van de Sovjet-Unie aan dit euvel zullen lijden. Tijdige opstelling van mobiele raketten lijkt, zoals eerder opgemerkt, de beste en ook minst destabiliserende oplossing. Het beste zou het zijn als beide partijen gelijktijdig voor een dergelijke methode zouden kiezen. De algemene verwachting is echter dat de Sovjet-Unie eerder een mobiele raket kan opstellen. Zij heeft een dergelijk wapensysteem immers al getest en kan dit na afloop van het Protocol in 1982 invoeren. De Amerikaanse MX moet nog worden ontwikkeld en geproduceerd en is naar verwachting niet vóór 1987 operationeel. Te verwachten is daarom dat de nadelige verhouding op het gebied van de kwetsbaarheid van de ICBM's niet op korte termijn kan worden omgebogen.

De vermindering van de kwetsbaarheid van Amerikaanse vliegekampschepen is een ingewikkelder vraagstuk. Men kan, althans in theorie, meer kanten uit. Allereerst kunnen de conventionele verdedigingsmogelijkheden tegen „air- en sea-launched cruise missiles” worden vergroot. De Amerikaanse marine hoopt omstreeks 1983 de eerste eenheden van het Aegis-wapensysteem te kunnen invoeren. Deze zullen, zeker tijdelijk, een betere bescherming kunnen bieden tegen aanvallen met cruise missiles.

Een tweede mogelijkheid zou zijn meer schepen voor de bescherming van de vliegekampschepen te bestemmen. Dit gaat echter ten koste van andere

taken en is daarom weinig aantrekkelijk. Theoretisch is het ook mogelijk de vliegekampschepen niet langer te laten opereren in gebieden waar de dreiging het grootst is, zoals bijvoorbeeld in de Middellandse Zee of in de Noorse wateren. Op het politiek-strategische vlak zou een dergelijk besluit vérstrekkende gevolgen hebben voor de stabiliteit in deze gebieden. Het zou bovendien voor de Russische leiders een overwinning van strategische betekenis zijn; een erkenning van haar nucleaire superioriteit ter zee. Dit lijkt me dan ook de reden dat de Verenigde Staten hiertoe niet licht zullen overgaan.

De eerdergenoemde maatregelen hadden alle tot doel de kwetsbaarheid van de vliegekampschepen te verminderen; men kan echter ook denken aan maatregelen die een aanval met nucleaire wapens tegen de vliegekampschepen tot een uiterst onaantrekkelijke optie maken. Theoretisch kan dit op twee manieren gebeuren. Zo zou men kunnen verklaren dat een aanval op de vliegekampschepen zal worden beantwoord met een vergeldingsslag met intercontinentale systemen; bijvoorbeeld gericht tegen marine-installaties van de Sovjet-Unie. Een dergelijke „declaratory policy” zou bij een gunstige verhouding in de intercontinentale systemen zeker effect sorteren. In de situatie zoals die zich thans voordoet — de situatie waarin de Verenigde Staten de meer kwetsbare partij zijn — is een dergelijke handelwijze niet zo voor de hand liggend. Resteert de mogelijkheid een maritieme „second strike capability” op te bouwen. Dit zou kunnen gebeuren door minder kwetsbare schepen, bijvoorbeeld onderzeeboten, uit te rusten met „sea-launched cruise missiles” of soortgelijke wapens. Een wapen voor het aanvallen van landdoelen lijkt hierbij het meest voor de hand liggend, vooral ook omdat hierdoor het vergeldingskarakter beter wordt beklemtoond.

De remedie voor het afgenomen vermogen op het gebied van de nucleaire middellange-afstandscomponent van de NAVO, is reeds genoemd. Zij zou kunnen bestaan uit ballistische raketten of cruise missiles of een combinatie daarvan.

De keuze: bewapening, wapenbeheersing, beide?

„Cheshire Puss, would you tell me, please, which way I ought to go from here?”

That depends a good deal on where you want to get to, said the Cat." (L. Carrol — *Alice's adventures in wonderland*. Penguin Books (1968)89)

Bij een verkenning van het grijze gebied kan het aspect wapenbeheersing niet buiten beschouwing blijven. Bij de analyse van de grijze vlekken in SALT zijn we reeds geconfronteerd met de mogelijkheden — en met de beperkingen — van wapenbeheersingsoverleg. Het nu voorliggende SALT-II-verdrag — dat ik hier zeker niet in alle onderdelen kan behandelen — lijkt een redelijke weergave van de huidige krachtsverhouding. Beide partijen hebben concessies moeten doen.

Zo zagen de Verenigde Staten geen kans de dreiging van de Russische zware ICBM's te verminderen, maar wisten deze slechts te bevriezen. Ook moesten zij een tijdelijke beperking accepteren op hun cruise-missilesprogramma.

De Sovjet-Unie heeft op haar beurt ook concessies moeten doen. Ik noem het verbod op invoering van de mobiele ICBM, de SS-16; het buiten beschouwing laten van de „forward based systems” en de kernmachten van derde landen, en zo meer. De conclusie lijkt dan ook gewettigd dat door SALT de stabiliteit in de verhoudingen tussen beide supermachten is vergroot en dat daarmee de kans dat een conflict uitbreekt is verminderd. Dat dit van groot belang is voor de veiligheid van Europa, spreekt voor zich. Aan de andere kant moet echter worden geconstateerd dat als onverhoopt — om welke redenen dan ook — toch een conflict zou uitbreken — de kansen op een succesvolle verdediging van Europa zijn verminderd. Het Westen zal hieraan zeker iets moeten doen; de vraag is alleen op welke wijze. Door bewapening? Door wapenbeheersing? Of door een combinatie van beide mogelijkheden?

Bij een verkenning van de mogelijkheden tot wapenbeheersing doet zich allereerst de vraag voor in welk forum dit dan wel zou moeten gebeuren. Door het eerder genoemde „multi-mission”- en „multi-theatre”-karakter lijkt mij het MBFR-kader, door zijn regionale beperkingen, hiervoor niet zo geschikt. Ook zogenaamde „Tactical Arms Limitation Talks” — d.w.z. afzonderlijke bespreking over de wapensystemen met een niet-intercontinentaal afstandsbereik — komen mij minder wenselijk voor. Afgezien van de onderhandelingsproblemen die zouden ontstaan — het gaat hier

immers onder meer om NAVO-inzetmiddelen met Amerikaanse kernladingen — lijkt mij een dergelijk forum ook uit politiek en militair-strategisch oogpunt ongewenst. Het zou immers een scheiding tot stand kunnen brengen tussen de Verenigde Staten en West-Europa en daarmee het gevaar van „ontkoppeling” tussen de continentale en intercontinentale kernbewapening kunnen oproepen, een situatie die de NAVO nu juist ten koste van alles wil voorkomen. Het enige kader dat in aanmerking komt, lijkt mij daarom SALT. Dit houdt dan wel in dat de Verenigde Staten met de Sovjet-Unie zullen moeten onderhandelen over wapensystemen die voor de veiligheid van West-Europa van vitaal belang zijn. Een aanpassing van de NAVO-structuur om het intensieve overleg dat hiervoor nodig is, ook organisatorisch gestalte te geven zal zeker nodig zijn, vooral nu Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk te kennen hebben gegeven niet rechtstreeks aan de onderhandelingen te zullen deelnemen. Dit lijkt mij echter geen onoverkomelijk probleem.

Is de vraag in welk kader zal worden onderhandeld nog relatief eenvoudig te beantwoorden, de vraag over welke wapensystemen het dan wel zou moeten gaan, is niet zo gemakkelijk oplosbaar. Het komt mij voor dat er twee criteria in het geding zijn:

- de wenselijkheid van een voorstel uit het oogpunt van wapenbeheersing en uit het oogpunt van de militaire veiligheid; en
- de onderhandelbaarheid — of zo u wilt haalbaarheid — ervan.

Tussen de wenselijkheid van een bepaald voorstel uit het oogpunt van wapenbeheersing en uit het oogpunt van militaire veiligheid, behoeft geen spanning te bestaan. Hoofddoel van beide benaderingen is immers het voorkomen van conflicten onder behoud van zelfstandigheid en integriteit. Daarbij geldt enerzijds dat bij het huidige bewapeningsniveau een eenzijdige en veel omvattende uitbreiding van de bewapening geen bijdrage behoeft te betekenen voor het bereiken van meer stabiele verhoudingen, doch dat anderzijds ook moet worden geconstateerd dat dit doel evenmin door uitsluitend eenzijdige stappen op het gebied van wapenbeheersing kan worden bereikt. Spanning kan wel bestaan tussen de wenselijkheid van bepaalde wapenbeheersingsvoorstellen en de

TABEL 1

Nucleaire en „dual capable" inzetmiddelen van land- en luchtmacht met een bereik van 1000 km of meer

Soort	Type	NAVO					WARSCHAU-PACT					
		IOC ¹	Actie- radius/ bereik (km)	Aantal opera- tioneel	Schatting nucleaire taak (In Europa) Perc. Aantal		Schatting nucleaire taak (In Europa) Aantal Perc.		Actie- radius/ bereik (km)	IOC	Type	
V L I E G T U I G	F-111 A/E	1969	2000	156	100	156	± 240	80	± 300	2500 ⁵	1955	TU-16 Badger C/G
	idem ²	1969	2000	66	100	66 ⁷	± 112	80	± 140	2750 ⁵	1962	TU-22 Blinder B
	Vulcan B 2 ³	1960	3000	48	100	48	± 40	80	± 50	4000 ⁵	1974	TU-26 Backfire B
	Buccaneer S 2 ⁴	1962	1500	50	100	50	± 95	50	± 190	1750	1974	SU-19 Fencer
	Mirage IV A (Fr)	1964	1200	37	100	37						
R A K E T	SSBS S2 (Fr)	1971	3000	18	100	18	± 400	80	± 500	1900	1959	SS-4
							30-60	60	50-100	3500	1961	SS-5
							60-96	60-80 ⁶	100-120	4000	1977	SS-20

¹ Initial Operational Capability = Jaar van Indienstneming.² Opgesteld in de VS. De F-111's zijn uitgerust met „Short-range attack missiles" (SRAM) met een bereik van 160 km.³ Britse bommenwerper, wordt in het midden van de jaren '80 vervangen door Tornado jagerbommenwerper met een korter bereik.⁴ Britse middellange-afstandsbommenwerper.⁵ Actieradius vliegtuig. Bommenwerpers zijn uitgerust met dual capable ALCM's van het type AS-2 (bereik 40-185 km), AS-4 (bereik 300-450 km), AS-5 (bereik 150 km), en AS-6, een 2,5-maal de snelheid van het geluid vliegende ALCM met een bereik tegen landdoelen van ca. 600 km; tegen zee-doelen is het bereik minder groot.⁶ Opgesteld in westelijk en oostelijk deel van de Sovjet-Unie en in de omgeving van het Oeralgebergte. De raketten in laatstebedoelde basis kunnen zowel tegen West-Europa als tegen China worden gericht.

onderhandelbaarheid ervan. Ik doel hier niet zozeer op complicaties die voortvloeien uit geostrategische asymmetrieën, of uit tegenstelde visies op het gebied van de militaire strategie — alhoewel het belang hiervan zeker niet moet worden onderschat — maar meer op de omstandigheid dat in het huidige wapenbeheersingsoverleg (SALT) nucleaire inzetmiddelen als teleenheid worden genomen. Geen rekening wordt bijvoorbeeld gehouden met ontwikkelingen die zich voordoen op het gebied van de conventionele bewapening die, zoals we hebben gezien, evenzeer de stabiele verhoudingen kunnen verstoren. Een fixatie op aantallen kan bovendien de werkelijke militair-strategische problemen verhullen.

Ik wil dit met enkele voorbeelden toelichten. In het Westen wordt de kwetsbaarheid van de vliegekampschepen en van de middellange-afstandscategorie zorgwekkend gevonden. Het zal daarom duidelijk zijn dat het Westen de wapensystemen die deze kwetsbaarheid veroorzaken — in casu de SS-20, de Backfire bommenwerpers en bepaalde sea- en air-launched cruise missiles — bij de onderhandelingen zal willen betrekken. De Sovjet-

Unie daarentegen heeft er belang bij de wapensystemen die haar rechtstreeks bedreigen aan banden te leggen. Dit zijn, zoals we weten, de F-111, de aanvalsvliegtuigen van de vliegekampschepen, de kernmachten van andere landen en alle inzetmiddelen die deze dreiging zouden kunnen vergroten.

Uitgaande van deze, nogal voor de hand liggende veronderstellingen, kunnen wij voor elk van deze opties de onderhandelingspositie van beide partijen bepalen. Stel bijvoorbeeld dat het Westen zou besluiten zich voorlopig alleen op het probleem van de SS-20 en de Backfire te richten. Het zou dan moeten aangeven bereid te zijn te spreken over wapensystemen van land- en luchtmacht met een bereik van meer dan 1000 km. De wederzijdse arsenalen zijn weergegeven in tabel 1. Zoals uit deze tabel blijkt, gaat het hier dan om een poging waarbij aan Amerikaanse zijde moet worden onderhandeld over 156 F-111's tegen een pakket van circa 680 vliegtuigen en 650 à 720 raketten van de Sovjet-Unie; in totaal dus 156 tegen 1330 tot 1400 wapensystemen. Ook als op enige wijze

TABEL 2
Maritieme nucleaire en „dual capable“ wapensystemen

NAVO							WARSCHAU-PACT					
Soort	Type	IOC ¹	Actie. radius/bereik (km)	Aantal operationeel	Schatting nucleaire taak (in Europa)		Schatting nucleaire taak (in Europa)		IOC	Type		
					Perc.	Aantal	Aantal	Perc.				
V	A-6E Intruder ²	1963	2000	120		20-70	± 240	80	± 300	2500	1955	TU-16 Badger
L												C/G ⁵
I	A-7E Corsair ³	1970	850	244		48-168	± 32	80	± 40	2750	1962	TU-22 Blinder B ⁵
E												
G	Buccaneer S2 ⁴	1958	1500	14	100	14	± 32	80	± 40	4000	1975	TU-26 Backfire C ⁵
T												
U	F-UK Phantom ⁴	1966	1000	14	100	14?						
i												
G	Etendard IV M (Fr)	1974	1000	24	100	24						
S	Polaris A3	1969	4500	64	100	64				500	1958	SS-N-4 ⁶
L							57	100	57			
B	M-2 (Fr)	1971	300	16	100	16				1300	1963	SS-N-5 ⁶
M												
	M-20 (Fr)	1973	4500	48	100	48						
S							± 188	50	± 376	300	1961	SS-N-3 ⁷
L							—	—	± 136	55	1970	SS-N-7 ⁸
C							—	—	± 90	100	1969	SS-N-9 ⁹
M												
	(bereik > 50 km)						± 28	70	± 40	300-500	1977	SS-N-12 ¹⁰

¹ Initial Operational Capability = jaar van indienstneming.

² Dual capable aanvalsvliegtuig. Er is een groep van 10 Intruders op elk Amerikaans vliegkampschip. De vliegtuigen kunnen in de lucht worden bijgetankt door vier KA-6D tankvliegtuigen. De groep wordt tevens begeleid door vier EA-6B Prowler vliegtuigen die vijandelijke radars storen. Van de 13 vliegkampschepen bevinden zich er 2 in de Middellandse Zee en 5 op de Atlantische Oceaan. Alleen de 20 vliegtuigen van de Amerikaanse Middellandse-Zeevloot kunnen de Sovjet-Unie bereiken. De overige 50 vliegtuigen kunnen dit alleen als de carriers een gunstige positie hebben ingenomen. De vliegtuigen zijn uitsluitend bedoeld voor het aanvallen van landdoelen.

³ Dual capable lichte aanvalsvliegtuigen. Er is een groep van 24 Corsairs op ieder vliegkampschip. Voornamelijk bedoeld voor het leveren van grondsteun aan gelande eenheden en het aanvallen van schepen. Vermoedelijk enige nucleaire capaciteit aanwezig, voornamelijk tegen scheepsdoelen (verdeling: zie noot 2).

⁴ Vanaf landbases opererende Britse dual-capablevliegtuigen. Nucleaire taak van de Phantom is onzeker.

⁵ Zie tabel 1, noot 5.

⁶ Niet onder SALT II vallende wapens. Buiten beschouwing gelaten omdat zij geplaatst zijn op onderzeeboten die van voor 1964 dateren. Inzet tegen landdoelen in Europa zeer waarschijnlijk.

⁷ SLCM geplaatst op Echo II, Juliet en Whiskey klasse onderzeeboten en Kresta I en Kynda oppervlakteschepen. Kunnen zowel tegen land- als zeedoelen worden gericht (aangenomen 50% tegen landdoelen).

⁸ SLCM geplaatst op Charlie en Papa klasse onderzeeboten. Voornamelijk tegen scheepsdoelen gericht (aangenomen 100% tegen scheepsdoelen).

⁹ SLCM geplaatst op Nánuchka patrouillevaartuigen. Uitsluitend tegen scheepsdoelen (aangenomen 100%).

¹⁰ GLCM, hoofdbewapening van de Kuril-klasse vliegkampschepen. Vervangt de SS-N-3 op onder meer de Echo-klasse onderzeeboten. Vliegsnelheid 2,5-maal die van het geluid. Vermoedelijk vooral gericht tegen landdoelen (aangenomen 70%).

compensatie wordt gegeven voor de kernmachten van derde landen, dan nog blijven de onderhandelingsverschillen enorm, namelijk ongeveer 156 tegen 824 tot 890. Natuurlijk zouden verfijningen mogelijk zijn, bijvoorbeeld door bepalingen op te nemen voor verouderde wapensystemen. Deze kunnen de Westerse onderhandelingspositie echter nauwelijks verbeteren; ook al omdat de Sovjet-Unie over moderne wapens beschikt.

Ook als we een ander voorbeeld nemen, blijven

de kwantitatieve verschillen erg groot. Indien de Sovjet-Unie ook de A-6 Intruder-aanvalsvliegtuigen van de vliegkampschepen in de onderhandelingen zou willen betrekken, dan zou over alle maritieme nucleaire en dual-capablewapens met een bereik van 1000 km of meer moeten worden gesproken. Deze zijn weergegeven in tabel 2.

Als we gemakshalve alle Westerse maritieme wapensystemen met een bereik van 1000 km of meer optellen en de Sovjet-Unie toestaan de mogelijk

TABEL 3

Nucleaire en „dual capable" inzetmiddelen van land- en luchtstrijdkrachten met een bereik van 350-1000 km

NAVO							WARSCHAU-PACT					
Soort	Type	IOC ¹	Actie- radius/ bereik (km)	Aantal opera- tioneel	Schatting nucleaire taak (in Europa)		Schatting nucleaire taak (in Europa)		IOC	Type		
					Perc.	Aantal	Aantal	Perc.				
V L I E G T U J G	F-4 Phantom ² F-104 Starfighter ³ Jaguar ⁴ Mirage III E ⁵	1962 1958 1973 1971	720 990 720 700	± 519 ± 528 ± 177 30	50 40 25 100	± 250 ± 220 ± 45 30	± 90 ± 360 ± 105 ± 435	30 30 30 30	± 300 ± 1200 ± 350 ± 1450	650 850? 810 850	1959 1971 1974 1970	SV-7 Fitter A MIG-23/27 Flogger SU-17 Fitter C MIG-21 Fishbed
R A K E T	Pershing I ⁶	1962	350-600	180	100	180	100? 100-120	100 100	100? 100-120	± 400 ± 850 900	1962 1969 1978	SSC-1 SS-12 Scaleboard SS-22 ⁸

¹ Initial Operational Capability = jaar van Indienstneming.² In dienst bij: Verenigde Staten, Bondsrepubliek, Griekenland en Turkije. Interceptorversie Phantom FG 1/2 van Verenigd Koninkrijk niet meegeteld.³ In dienst bij: Bondsrepubliek, Italië, Nederland, Turkije, België, Griekenland en Noorwegen.⁴ Ingevoerd door Verenigd Koninkrijk en Frankrijk.⁵ Ingevoerd in Frankrijk, 30 met nucleaire taak.⁶ Opgesteld in Bondsrepubliek: 108 in Amerikaanse eenheden, 72 in Duitse eenheden.⁷ Wapensystemen van de niet-Sovjetrussische Warschau-Pactlanden niet meegerekend.⁸ SS-22 vervangt SS-12 Scaleboard.

tegen China gerichte wapens van haar arsenaal af te trekken, dan is het te overbruggen onderhandelingsverschil 300 tegen 437. Indien we alle wapensystemen met een bereik van 1000 km of meer uit de tabellen 1 en 2 bij elkaar tellen, gaat het om een verschil van 456 tegen 1261 of 1322 inzetmiddelen.

Wil het Westen ook over de „sea-launched cruise missiles" van de Sovjet-Unie onderhandelen dan zou een afstandsbereik moeten worden gehanteerd van circa 300 km. Die onderhandelingspositie wordt dan weergegeven door de tabellen 1, 2 en 3.

De partijen kunnen nu, als ik tenminste goed heb geteld, de volgende troeven aan operationele wapensystemen aan de onderhandelingsstafel inbrengen: het Westen bijna 1800 dual-capablevliegtuigen en ruim 200 raketten; in totaal bijna 2000 wapensystemen. Het onderhandelingspakket van de Sovjet-Unie omvat dan ruim 4300 dual-capablevliegtuigen, 900 à 1000 raketten, en ruim 400 „sea-launched cruise missiles"; totaal ruim 5700 wapens.

Op zichzelf zeggen deze cijfers niet zo veel. Het is alleen mijn bedoeling geweest het volgende duidelijk te maken:

— ten eerste zullen met de uitbreiding van het kader van de onderhandelingen de onderhandelingsverschillen van het Westen toenemen; niet zo zeer verhoudingsgewijs, maar wel in absolute zin;
— ten tweede zullen bij een dergelijke uitbreiding ook de technische complicaties toenemen; het vergelijken van cruise missiles, raketten en vliegtuigen is immers een vrijwel ondoenlijke opgave.

Deze conclusies brengen mij ertoe te veronderstellen dat het betrekken van nucleaire wapens met een niet-intercontinentaal bereik, een stap-voor-stapbenadering vereist waarbij als eerste een onderhandeling over een beperkt aantal inzetmiddelen de meeste kans van slagen lijkt te bieden. Ook bij een selectieve benadering zal het Westen zijn veiligheid vrijwel zeker niet alleen door onderhandelen kunnen verzekeren. Wapenbeheersing heeft het proces van de toenemende kwetsbaarheid van de Amerikaanse Minuteman-raketten niet kunnen keren. Het lijkt evenmin waarschijnlijk dat

uitsluitend door wapenbeheersing de verschuivingen in de relatieve kwetsbaarheid in de continentale systemen worden omgebogen. Een combinatie van bewapening en ontwapening lijkt daarom het meest waarschijnlijk. En dit niet zozeer omdat het Westen zich wisselgeld voor deze onderhandelingen moet verschaffen, maar vooral omdat door de zich voordoende ontwikkelingen de geloofwaardigheid van de koppeling tussen de conventionele en intercontinentale nucleaire bewapening dreigt te worden verstoord.

Zou de NAVO tot een dergelijke gecombineerde aanpak besluiten, dan zal dit zeker niet zonder protest van de Sovjet-Unie verlopen, want hoewel zij zeker niet het morele recht aan haar zijde heeft — zij is immers zelf bezig met een moderniseringsprogramma dat vrijwel alle nucleaire wapens onder het SALT-niveau omvat — en evenmin het

formele recht heeft een dergelijke handeling tegen te gaan, zal het feit dat vrijwel alle systemen die het Westen nodig kan hebben om aan de ongunstige ontwikkelingen het hoofd te bieden in SALT en MBFR aan de orde zijn haar belangrijke troeven geven in de propagandacampagne die ongetwijfeld zal volgen.

Ik wil hiermee mijn verkenning van het grijze gebied besluiten. Aan een verkenner worden meestal geen conclusies gevraagd. Het relaas van zijn tocht dient voor zichzelf te spreken. Toch gebeurde het in het verleden wel eens dat een oude en „grijze” commandant de verkenner vroeg wat hij zelf ervan dacht. U deze eervolle rol toedichtend, zou in een dergelijk geval mijn antwoord zijn: zou het Westen thans het hoofd buigen, dan zou dit de strategische eenheid binnen de Alliantie ernstig in gevaar kunnen brengen.

Coreferaat

mr. K. G. de Vries

lid van de Tweede kamer der Staten-Generaal

Dames en heren, geachte medeleden en overige belangstellenden, voordat ik met enkele opmerkingen over de voordracht aanvang, wil ik de organisatie danken dat ik hier vanavond ben uitgenodigd, en een compliment maken aan de heer Berkhof voor zijn buitengewoon interessante betoog. Dat zeg ik niet om na een aardig begin straks ruw te kunnen eindigen, maar ook omdat ik vind dat hij als een der weinigen in Nederland de kennis waarover hij beschikt steeds met anderen heeft gedeeld. Op die wijze, uit zijn eigen invalshoek en met zijn eigen deskundigheid, heeft hij een belangrijke bijdrage geleverd tot het zinvol bediscussiëren van deze problematiek die zo buitengewoon moeilijk is.

De heer Berkhof heeft zichzelf gekarakteriseerd als de souffleur van een der hoofdrolspelers, daarmee een reeds lang bij mij bestaand vermoeden bevestigend. Ik speel uiteraard ook een rol, en u zult van mij niet verwachten dat ik vanavond ga uit-

eenzetten hoe de discussie in Nederland in december of januari zal gaan aflopen; ik zal u mijn benadering geven zoals ik die thans als de verstandigste zie. Daarbij moet ik mijn excuses maken aan onder meer de heer Neuman en anderen die in de afgelopen weken in Nederland aan de discussie hebben deelgenomen: ik heb die helaas niet kunnen volgen en ik zal graag nog uitvinden in hoeverre de heer Neuman in een andere hoedanigheid een compromis heeft weten te vinden tussen confessionele wijsheid en *conventional wisdom*.

De heer Berkhof is begonnen met een bespreking van hoe Amerika tegen de SALT aankijkt. Hij heeft daarbij twee categorieën met name genoemd, en wel zij die de Sovjet-Unie onder alle omstandigheden wantrouwen en dus maar liever geen verdragen zouden sluiten, en zij die van mening zijn dat SALT bijdraagt tot de voorspelbaarheid van de ontwikkelingen op strategisch nucleair gebied en menen dat SALT op die wijze een stabiliteit bevordert die zij voor de toekomst buitengewoon belangrijk achten.

Er is nog een andere groep, die ik nuttig acht vanavond wat meer naar voren te halen. Níét omdat ik met die groep sympathiseer, maar omdat haar gezichtshoek wel interessant is. Ik

citeer daarvoor Isaac Kidd, de voormalige SACLANT, die voor de Amerikaanse Senaat heeft getuigd en daarbij voor zijn steun aan het SALT-verdrag de volgende twee redenen heeft aangevoerd: „One, we are a strong nation which has allowed itself to get behind in both strategic and conventional forces. The treaty offers a time-out, as it were, for us to catch up. I trust we will not blow this opportunity to catch up, as it could be well our very last chance. Two, it is so unusual for such time-out to occur in the conduct of international affairs that this is an opportunity I am almost ashamed to say we cannot afford to lose.” Dat is dus een groep van Amerikanen die vindt dat SALT met name de Amerikanen de gelegenheid geeft te herstellen wat zij in het verleden hebben nagelaten en die zeer nadrukkelijk te kennen geeft SALT te beschouwen als een zeer positief verdrag voor de Verenigde Staten. Er zijn er meer die dat vinden. Vorige week nog formuleerde een senator het aldus: „We are not constraint, they are constraint and we can verify them!”. En dat is een aardig triplet om zo'n standpunt samen te vatten. De problemen die vanavond door de inleider zijn genoemd, zijn uiteraard reële problemen. Het gaat om verificatie, het gaat om ontwikkelingen

op het gebied van de kwetsbaarheid van strategische raketten, het gaat om de houding van Europese bondgenoten, het gaat om de grotere *issues* die in het algemeen zijn verbonden aan het volgen en controleren van het gedrag van de Sovjet-Unie, het gaat om het concept van de *linkage* dat een centrale plaats inneemt. Nu wil ik mij vanavond aansluiten bij wat hier nadrukkelijk is gezegd, met name voor wat betreft de kwetsbaarheid van strategische systemen. Ik moet eerlijk zeggen dat ik het scenario, dat vaak wordt afgedraaid over de *vulnerability* van met name de Minuteman, buitengewoon ongeloofwaardig acht. In het afgelopen jaar ben ik, door tal van gesprekken en met het doornemen van heel wat literatuur, ervan overtuigd geraakt dat je een ten minste net zo plausibel verhaal kunt maken dat die Minuteman helemaal niet zo *vulnerable* is. Alles op deze wereld is tot op zekere hoogte kwetsbaar, dus enige relativering is wel op haar plaats. Maar hoewel men misschien mathematisch zou kunnen aanduiden dat de ICBM's van de Amerikanen inderdaad kwetsbaar zijn en dat die situatie aanleiding moet geven tot drastische maatregelen, is net zo goed vast te stellen dat het allemaal nog niet zo erg is.

Er zijn vele factoren die iemand ertoe zouden kunnen brengen te zeggen dat de *Minuteman-vulnerability* eigenlijk nog wel meevalt. Een van de belangrijkste aspecten, naast allerlei technische overwegingen, die daarvoor kunnen worden aangevoerd, is dat dit scenario waarschijnlijk ervan uitgaat dat een Amerikaanse president nooit zal *launchen upon warning*, nooit zal *launchen under attack*, en dat hij niet meteen zijn *submarines* opdracht zal geven de Sovjet-Unie te verpulveren. Ik denk dat dat hoogst onwaarschijnlijk is. Niet dat ik nu in het bijzonder in dat vertrouwen ben versterkt doordat de Amerikanen beseffen dat zij zelf een bacteriologische oorlog tegen San Francisco hebben gevoerd, maar ik denk dat het hoogst onwaarschijnlijk is dat een Amerikaanse president, achteroverleunende in zijn stoel, zal zeggen: „Gut, dat is nou ook jammer, maar daartegen kunnen wij niets doen”.

Er zijn allerlei berekeningen gemaakt over het aantal slachtoffers dat in de VS ook met een *counter force attack*

wou zijn gemoeid. De schattingen lopen daarbij uiteen van ongeveer tien tot ongeveer zestig miljoen Amerikanen. Ik kan mij niet voorstellen dat er ook maar één Rus zou zijn die niet zal inzien dat de Amerikaanse president alles zal doen wat in zijn vermogen ligt om de Russen uit te schakelen, ongeacht de gevolgen die dat ook voor de VS zal kunnen hebben. Het effect van deze scenario's is naar mijn gevoel dan ook voornamelijk psychologisch: het ondermijnt ons zelfvertrouwen, het zaait twijfel bij bondgenoten — Henry Kissinger heeft daaraan ook een belangrijke bijdrage geleverd — en het suggereert aan de Russen mogelijkheden die niet bestaan en die hen tot gevaarlijke gedachten zouden kunnen brengen. De kwetsbaarheid van op het land zowel als op *submarines* gestationeerde raketten en van vliegtuigen ligt in de aard der dingen. Ook het *race back system* dat thans voor de MX-missile is gekozen, is een kwetsbaar systeem en zal, bij voldoende hoeveelheden *warheads*, op de duur tot dezelfde discussies leiden als die wij thans hebben.

Het is ook een vertekening van het perspectief als wij de *Minuteman-vulnerability* zo'n belangrijke plaats geven in de discussie over de strategische verhoudingen op dit moment. Deze aangelegenheid moet, naar het mij voorkomt, worden behandeld tegen de achtergrond van een totaal verschillende opbouw van de strategische arsenalen van de beide grootmachten. Heel kort: de Sovjet-Unie heeft het grootste deel van haar *force* op het land gestationeerd, heeft een kleine *bomber force*, heeft veel *submarines* waarvan echter slechts 15% telkens *on station* is. De VS hebben minder dan 25% van hun raketten op het land staan — en als straks de Trident en de cruise missile worden geïntroduceerd, wordt dat percentage nog lager — de enorme *bomber force* die volgens de verklaringen van Harold Brown, Perry, e.a., zeker gedurende de jaren '80 nog in hoge mate onkwetsbaar zou zijn, en er is een enorme vloot van onderzeeboten — Polaris en Poseidon — die 60% *permanently on station* is. Er is een veel hogere *alert rate* en de *multiple warhead advantages* (ik zeg het maar in het Engels omdat het bijna onmogelijk is voor al die termen Ne-

derlandse woorden te vinden) zijn op zee met 2446 *warheads* voor de Amerikanen tegen 140 voor de SU. Ik geloof dat het verstandig is dit soort achtergronden in gedachten te houden als men eenheden van de strategische triade bespreekt.

Ik vind dan ook dat deze scenario's ongeveer nachtmerries van analisten zijn en het verbaast mij dat Berkhof heeft geprobeerd daaraan vanavond mee te doen door te memoreren dat een verrassingsaanval alle ICBM's zou uitschakelen en alle bommenwerpers en driekwart van de *submarines*. Daar is geen sprake van, dat enige Russische strijdmacht daartoe in staat zou zijn, en het is naar mijn smaak onverstandig daarmee te speculeren.

Berkhof wijst het verschil tussen strategische en tactische wapens af, en terecht. Ik geloof dat hij daar precies de roos raakt. Kanselier Schmidt heeft voor een groot aantal Amerikaanse bezoekers in het afgelopen jaar uitgelegd dat hij, zittende in zijn kantoor in Bonn, een bom op Bonn wenste te kenschetsen als een strategische bom. Ik geloof dat men van dat denken onder de indruk is gekomen en meer geneigd is het verschil tussen tactische en strategische wapens enigszins te relativieren.

Dat verschil is ook hierom niet zo relevant omdat ik met bijvoorbeeld generaal Haig van mening ben — wat ook aansluit bij wat Berkhof vanavond heeft gezegd — dat het eerste gebruik van kernwapens een strategische betekenis heeft en vervolgens dat het buitengewoon onwaarschijnlijk is dat de escalatie zou kunnen worden tegengehouden. Theorieën omtrent verschillende *fire brakes*, die in de afgelopen jaren opgeld hebben gedaan, zijn naar mijn mening verre van realistisch. Haig heeft op de conferentie te Brussel, waar Kissinger het hoogste woord heeft gevoerd, ook een belangrijke bijdrage geleverd door te zeggen dat hij van mening was dat „after first use escalation is very likely to happen”.

Berkhof wijst ook de Eurostrategische balans van de hand, en ook daarin heeft hij gelijk. De Amerikaanse regering heeft ook tegenover de Senaat verklaard dat de Eurostrategische balans een gevaarlijk onderscheid is. Desondanks vind ik deze beide punten — de verschillen

tussen strategische en tactische wapens, en het afwijzen van de Euro-strategische balans — in de analyse van Berkhof eigenlijk verder niet zo zeer terug. Hij onderscheidt het strategisch nucleaire theater en zegt dat dat moet worden gerelativeerd. Maar waarom bespreekt hij in zijn bijdrage niet de systemen die een duidelijke *theatre mission* hebben, zoals bijvoorbeeld de Poseidon-onderzeeboot? Ik denk dat het veel verstandiger is te spreken over *missions* dan over het systeem, de *launcher* of het platform, omdat langzamerhand — door een verwarring die te maken heeft met allerlei *arms control* definities — de gedachte opgeld doet dat een *submarine* een strategisch systeem zou zijn, een *central system* (wat het in een zekere definitie uiteraard ook wel is) maar dat zo'n systeem niet een *theatre system* zou kunnen zijn als je dat met dikke letters erop zou verven. De redenering die meestal wordt gevolgd — Berkhof heeft ons daarin vanavond niet veel inzicht gegeven — is dat de *submarines* onder *central systems* worden geteld en dus onder SALT vallen. En ik vermeldde reeds dat ik denk dat wij heel voorzichtig moeten zijn de *arms control definitions*, die wij langzamerhand hebben opgebouwd en in SALT zijn gaan hanteren, van toepassing te verklaren op de werkelijke wereld waarin wij leven. En dat betekent dat de *submarines* waarover ik sprak wapensystemen kunnen zijn die *theatre missions* vervullen. Dat betekent óók, dat de SS-20 natuurlijk niet een systeem is dat tot de tactische nucleaire wapens moet worden gerekend maar dat net zo goed een strategisch systeem zou kunnen worden genoemd. En dat brengt ons tot de problematiek van de wapenbeheersing, waarbij SALT I en SALT II naar mijn smaak een vertekening hebben geleverd van de realiteit, doordat men de totaliteit van de beschikbare nucleaire inzetmiddelen artificieel uit elkaar heeft gerefeld door zich te beperken tot systemen die een bepaalde reikwijdte hadden, toevallig een reikwijdte die voor de verdragsluitende partijen van overwegend belang was. De wapenbeheersing in de toekomst zal ook aanleiding geven tot buitengewoon grote complexiteit. Als men versterkt categoriseert, zal dat leiden tot wapen-

wedlopen op de onderscheidene niveaus ónder het strategische systeem. Berkhof heeft drie modellen genoemd die bij eventuele wapenbeheersingsopties in SALT III van toepassing zouden kunnen zijn. Ik neem aan dat u aan de door hem genoemde getallen al heeft kunnen zien dat — zoals hij overigens ook al zei — het hanteren van die getallen buitengewoon misleidend kan zijn en waarschijnlijk alleen zal inspireren tot een wapenwedloop in die regio's. Een interessant voorbeeld daarvan is uiteraard dat, als men uit de beschikbare systemen nu bijvoorbeeld de SS-20 zou kiezen en daarvan zou zeggen „dat systeem moeten wij onder controle zien te brengen en wat doen wij daartegen?“, zou blijken dat wij in de NAVO daarvoor niets hebben; dan is de wapencontrole-optie al heel duidelijk: wij gaan het systeem introduceren ténzij de Russen bereid zouden zijn die SS-20 weg te doen! Ik denk dat daarin een onrealistische benadering schuilt van deze problematiek, en dat het waarschijnlijk nog wel wat tijd zal vergen voor wij op zinvolle wijze de wapenbeheersingsopties kunnen invullen.

Wij zitten in december te wachten op een beslissing van de NAVO-ministerraad. Onze verkenners Berkhof, die in het midden heeft gelaten of een verkenners tegenwoordig ook nog een padvinder is, heeft daarover niet veel willen zeggen. Ik denk dat het een beetje erop lijkt dat de staart weer met zijn hond staat te zwaaien en dat wij ons een beetje laten opjagen voordat wij in staat zijn te komen met een redelijk zinvolle benadering van het vraagstuk. In Nederland — dat zult u waarschijnlijk met mij eens zijn — heeft de publieke discussie voornamelijk plaatsgevonden buiten verantwoordelijkheid van de regering. Er is op tal van technische vragen geen antwoord gegeven, maar de Nederlandse regering is *non-committed*, noch inzake een analyse van de situatie, noch voor wat betreft een oplossing die moet kunnen worden gevonden. En ik denk dat wij in Nederland, met onze grote problemen over de nucleaire wapens, uitvoerige discussies zouden willen hebben alvorens over te gaan tot beslissingen zoals die lijken eraan te komen. Het probleem met deze zaken is uiteraard dat in Nederland

velen geen *gap* zien in de *deterrent*, geen sport zien ontbreken in de *escalatieladder*, en dat velen in Nederland vinden dat er veel te veel tactische nucleaire wapens zijn en dat men in de NAVO veel te weinig heeft gedaan om die arsenalen te beperken. Dat is overigens niet een gedachte die alleen in Nederland voorkomt, zij komt zelfs niet eens uit Nederland maar is in Amerika naar voren gebracht, te beginnen met, als ik het wel heb, Jeff Record; een gedachte die ook werd aangehangen door The Economist toen daarin enkele maanden geleden een hoofdartikel verscheen „Clean out the attic“.

Het is van belang voor onze geloofwaardigheid betreffende onze zorgen over nucleaire wapens dat wij óók zeer kritisch zijn ten opzichte van onze éigen systemen en dat wij in staat zijn te komen tot een *nuclear posture* die wij in het belang achten van het handhaven van verhoudingen die het onaantrekkelijk maken voor tegenstanders inbreuk te maken op onze vrijheid en besluitvorming. Ik denk dus dat er een brede realistische context voor *arms control* moet worden gekozen; ik denk dat een optie die zich beperkt tot een of twee systemen niet meer dan een vijfgeblad oplevert en niet realistisch overkomt. Ik denk dat het niet realistisch is alleen te praten over Amerikaanse en Euro *key systems* doch dat de Franse en Engelse kernmachten óók onderwerp van discussie moeten zijn. Want het is niet realistisch tegen de Russen te zeggen „hoor eens, wij doen net of die Engelsen en Fransen niets hebben“. Beide landen *zijn* lid van de alliantie, hoewel zij hun strategische en tactische kernmacht op een andere wijze gebruiken, en ik meen dat het voor de Russen wel degelijk van belang is dat er gewogen gaat worden. Er is géén mogelijkheid *forward based systems* buiten die onderhandelingen te brengen en dat betekent dat het waarschijnlijk nog wel even kan duren voor er een realistisch pakket van onderhandelingen kan zijn. Een realistisch pakket, als dat zou zijn geformuleerd, zou naar mijn smaak — en ik heb dat eerder uitgepraat, omstandiger dan ik vanavond kan doen — ten minste moeten bestaan uit een aantal elementen. Het eerste is een *time-frame* voor de

onderhandelingen. Het punt is n t dat wij ons op het ogenblik uitermate veel zorgen behoeven te maken over de SS-20. De SS-20, dames en heren, is een wapen waartegen geen *counter* bestaat, dus daarmee hoeven wij helemaal niet zoveel haast te maken. Het is ook een wapen waartegenover je wel iets *similar*s kunt stellen, maar dat maakt de toestand ook niet veel overzichtelijker. Ik denk dus dat wij tijd hebben — ook al omdat de opties die op het ogenblik onder consideratie zijn nog minstens drie of vier jaar op zich zullen laten wachten — om te komen tot een *arms control package* dat het ons mogelijk maakt niet n  tot een beslissing over te gaan maar op geloofwaardige wijze te proberen de wapenwedloop aan Russische zijde te beperken. Ik ben van mening dat dat k n, bijvoorbeeld door zo'n *time-frame*, bijvoorbeeld door een breed geformuleerd onderhandelingsaanbod; ik denk ook dat het kan door *associated measures* van een andere zin dan er veelal in onderhandelingen worden genoemd, door te laten zien dat wij zeer bezorgd zijn over de *long range theatre missions* en dat wij die discussie en die ontwikkelingen niet aan de Russen kunnen overlaten. Daarvoor zijn verschillende opties; ik noem er maar een paar zonder daarover zelf een voorkeur te hebben: het zou mogelijk zijn, bijvoorbeeld, duidelijk te maken dat wij veel belangstelling hebben voor *theatre missions* door B-52's, als dat nodig zou zijn met *air launched cruise missiles*, in Engeland te stationeren, waarmee het probleem zoals dat vanavond door Berkhof naar voren werd gebracht — bedreiging van de Russen met cruise missiles — in belangrijke mate zou worden geneutraliseerd. Dat is een gedachte die vanmiddag toevallig bij mij opkwam toen ik Berkhofs betoog ter voorinzage kreeg. Het is ook mogelijk de F-111 *range* te versterken; dat is een paar jaren geleden gebeurd. Ook is het mogelijk eventueel wat meer Poseidons tijdelijk aan te wijzen voor *theatre missions*, om duidelijk te maken dat wij serieus zijn. Mijnheer de voorzitter, ik moet nu besluiten. In zijn betoog heeft de heer Berkhof gezegd dat de beslissing, die wij nu zouden moeten gaan nemen, van buitengewoon belang zal

zijn voor de alliantie en dat wij het hoofd niet mogen buigen omdat dat voor het Westen bijna desastreuze gevolgen zal hebben. Ja, zo wordt deze zaak van *theatre nuclear modernization* uitgeroepen tot een *test of our will* om te kijken of wij sterk genoeg zijn om een *challenge* die als zodanig is *gelabeled*, te weerstaan. Het deed mij wel denken aan wat vroeger het keuzepakket voor een Amerikaanse president was, volgens het Pentagon: „You can blow up the world, you can do as we say, or you can surrender to the Kremlin”, maar zo overzichtelijk is het helaas niet altijd. Konrad Adenauer heeft daarover in 1957 in een interessant artikel geschreven dat, toen men overwoog *long range TNF* in West-Europa te gaan stationeren, hem werd verteld dat „NATO would fail in its purpose if it did not meet what was seen as a basic strategic requirement”. Maar *the eventual climax* was, zoals Uwe Nehrig over deze episode schrijft, toch niet het einde van de NAVO! Ik geloof dus dat het voorzichtig is niet al te veel op het spel te zetten, niet al te veel prestige te verbinden aan dit soort operaties, maar te proberen in gezond overleg tot een oplossing te komen. Daarbij ligt op het ogenblik nogal veel aandacht op de positie van Nederland; daarover heb ik in het buitenland gezegd dat ik dat begrijp, maar dat naar mijn smaak geen bevredigende oplossingen kunnen worden gevonden als niet met de specifieke *concerns* van Nederland ook wordt rekening gehouden. Wij zitten in een alliantie van vijftien onafhankelijke landen; het gaat natuurlijk niet aan dat in een groot buurland een probleem nadrukkelijk wordt geïdentificeerd en dat vervolgens Nederland degene zou zijn die eigenlijk ja zou moeten zeggen om het dat buurland ook mogelijk te maken. Dat zeg ik, zonder te willen impliceren dat ik niet volledig begrip heb voor de overwegingen die in Duitsland gelden, ik zeg het om duidelijk te maken dat Nederlandse overwegingen, Nederlandse zorgen met betrekking tot kernwapens, in een eventuele beslissing tot uiting zullen moeten komen. Ik aarzel dus zeer sterk, te spelen met de gedachte dat wij zomaar zouden moeten meegaan met de meerderheid van de bondgenoten, die

graag sn l zouden willen beslissen tot het invoeren van een nieuwe — ook kwalitatief nieuwe — *theatre nuclear component*. Ik geloof dat nuchterheid en terughoudendheid, zonder dat onze veiligheid in gevaar wordt gebracht, m er perspectief bieden, ook op langere termijn. Het is buitengewoon interessant eens te analyseren — de NRC was zo vriendelijk het verhaal van Kissinger af te drukken zodat het op grote schaal in Nederland is verspreid — hoe de situatie eruit ziet als de door Kissinger bepleite *counter force operations* inderdaad realiteit zijn geworden, en of wij dan leven in een veel veiligere wereld. Enige rust, enige terughoudendheid, en ook een grondige analyse van ons eigen vermogen en enige gerustheid daaromtrent lijkt mij, onder de gegeven omstandigheden, aan te bevelen.

Coreferaat

prof. dr. A. van Staden

hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden

Mijnheer de voorzitter, dames en heren. Kort geleden stond er in de Herald Tribune een artikel van de in Amerika befaamde columnist George Will, een man met uitgesproken conservatieve opvattingen. Dat artikel bevatte een beschouwing over de inmiddels befaamde studieconferentie van de Georgetown Universiteit in Brussel. Het raakte tevens de problematiek die hedenavond hier aan de orde is. In verband daarmee verwees Will naar een beroemde uitspraak van de Engelse schrijver Kipling: „There are more things told than are true, there are more things true than are told”.

Mijnheer de voorzitter, ik zou niet graag beweren dat de geachte inleider ons vanavond dingen heeft voorgesteld die niet waar zijn. Integendeel, ik vind — evenals de heer De Vries naar ik heb begrepen — dat de heer Berkhof een voortreffelijk gedocumenteerd betoog heeft geleverd. Maar is het nu ook zo dat de inleider ons vanavond heeft laten delen in de héle waarheid? Welnu, op dat

punt bestaan bij mij zekere twijfels. Die hebben vooral betrekking op dat gedeelte van het betoeg waar de heer Berkhof ingaat op het verband tussen de verschuivingen die hebben plaatsgevonden op het niveau van de centrale intercontinentale wapensystemen tussen de VS en de SU enerzijds, en de soortgelijke verschuivingen bij de kernwapens in de „grijze zone” anderzijds.

Berkhof zegt daarover in stelling 1, in het begin, „de toegenomen, nog toenemende kwetsbaarheid van de Amerikaanse op het land gestationeerde intercontinentale raketten, ICBM's, accentueert de ontwikkelingen die zich voordoen op het gebied van de nucleaire of dual-capable-wapens met een geringer dan intercontinentaal bereik”. Ik heb bijzonder lang moeten nadenken over dat woord „accentueert” in dit verband. Ik ben, eerlijk gezegd, nog steeds niet erachter gekomen wat hij daarmee bedoelt en zou graag straks van hem willen horen welke de precieze strekking van dat woord is ten aanzien van dit probleem.

Niets aan duidelijkheid te wensen laat daarentegen de stellingname over de zogenaamde Eurostrategische benadering. In zijn geschreven tekst heb ik aangetroffen: „Een dergelijke benadering heeft voor de Sovjet-Unie zin. Zij kan immers spreken over een Europees theater en een transatlantisch theater... (Ik neem aan dat de heer Berkhof hier bedoelt „Noordamerikaans theater”)... Voor het Westen is een dergelijke benadering weinig minder dan nonsens. Het lijkt mij een grijze zone in het strategische denken”.

Ter staving van deze uitdagende en nogal apodictische stelling voert de heer Berkhof dan twee argumenten aan. In de eerste plaats wijst hij op het veelsoortige, kameleonachtige karakter van het gros van de wapens ónder het SALT-niveau. Ik moet zeggen dat hij met dat deel van zijn uiteenzetting zeker punten heeft gescoord. In de tweede plaats wijst hij erop dat het concept van de Eurostrategische balans een scheiding veronderstelt tussen de Verenigde Staten en West-Europa; een scheiding die de NAVO nu juist wil voorkomen, zegt de heer Berkhof. Mijnheer de voorzitter, het gaat mij hier vooral om dit laatste punt. Is het niet hoog

tijd uit te spreken dat deze scheiding in feite allang bestaat? Is het geen eis van intellectuele eerlijkheid te erkennen dat het nastreven van een koppeling tussen de Amerikaanse strategische kernmacht en de theaterwapensystemen in Europa neerkomt op het najagen van een hersenschim? Anders gezegd, moet het niet duidelijk zijn dat de enige functie van de Amerikaanse strategische kernmacht op dit moment is, het neutraliseren van die van de Russen? En ook wat dat betreft kunnen er nog bepaalde vraagtekens worden gezet.

Het spreekt vanzelf dat het optreden en de rede van Kissinger koren op mijn molen is. Ik heb die opvatting al eerder gehad, maar ben daarin alleen nog maar gesterkt door wat Kissinger ruim veertien dagen geleden in Brussel heeft gezegd. Men kan natuurlijk met de heer Berkhof zeggen: „Hij was wel érg somber; zijn visie wordt eigenlijk alleen maar gedeeld in Frankrijk”. Maar is dat wel zo? In Time van vorige week las ik een reactie van de Engelse militaire denker Lawrence Martin, een man die toch bepaald niet bekend staat om het doen van wilde beweringen, die volgens het blad heeft gezegd: „I would prefer to say, not that deterrence has collapsed, but that several illusions which were perhaps justified in the days of the American nuclear monopoly are now clearly no longer appropriate”. Nu heeft de heer De Vries wel verwezen naar Helmut Schmidt en diens definitie van wat strategisch is, maar dan moet men nog eens nalezen wat Schmidt twee jaar geleden heeft gezegd bij de Memorial Lecture ter nagedachtenis van Buchan. Daar heeft hij duidelijk gesproken in termen van Eurostrategische machtsbalans, en gezegd dat mét SALT — waarin dus de pariteit is vastgelegd — daarna de Europese afhankelijkheid van de theaterwapensystemen zou toenemen. En nu kan men wel zeggen dat je eigenlijk met dat begrip, met die Eurostrategische balans, niet goed kunt werken, maar dat politici in deze termen spreken is wel zonder meer een politiek feit. Dat is eigenlijk het kernpunt van mijn commentaar. Maar ik heb nog twee andere pijlen op mijn boog. De eerste daarvan heeft betrekking op Berkhofs behandeling van de Russische visie op SALT en de aanver-

wante materie. Eerlijk gezegd vond ik dat niet bepaald het sterkste gedeelte uit het referaat, maar ik begriep dat hier clementie is geboden omdat het gaat om een van de moeilijkste zaken — het peilen van de Russische motieven — en dat daarover een volstrekt gebrek aan informatie heerst. In ieder geval heb ik in de geschreven tekst aangetroffen dat de heer Berkhof zegt: „De ervaringen uit het recente verleden zijn er mogelijk oorzaak van dat in de militaire strategie zo sterk de nadruk wordt gelegd op het belang van het behalen van een overwinning. Dat is mogelijk ook een verklaring voor de voorkeur voor inzetmiddelen met een groot afstandsbereik”. Ik neem aan dat de heer Berkhof hier ook doelt op de SS-20 en de Backfire. Ja, mijnheer de voorzitter, er is in het leven natuurlijk erg veel mogelijk, maar wát is er nu waarschijnlijk? En daar zit natuurlijk een van de grootste raadselen: hoe het toch te verklaren is dat de Russen überhaupt — na het eclatante propagandasucces met het neutronenwapen — ertoe zijn overgegaan die SS-20 te installeren. Men kan uiteraard zeggen dat iedere visie op de Russische, en misschien ook wel op de Amerikaanse, besluitvorming die uitgaat van bepaalde rationele calculaties buiten de orde is, en dat je óók de installatie van de SS-20 moet zien als het resultaat van alle mogelijke ongecontroleerde processen die er in het Russische besluitvormingsapparaat aanwezig zijn, waarbij men dan met name natuurlijk moet denken aan veelsortige druk van belangengroepen en de vliegwielerwerking van de militair-technologische ontwikkeling. Dat is ook een mogelijke verklaring; maar die is *waarschijnlijk*, in het licht van het feit dat er wel een bepaald patroon en een systematiek herkenbaar zijn in de toeneming van de militaire inspanningen aan Russische zijde op bijna alle relevante militaire niveaus. En in het licht daarvan komt *mij* deze verklaring uitermate ónwaarschijnlijk voor.

Dan blijft er nog een derde verklaring over, en wel deze dat je o.a. de SS-20 en de Backfire toch duidelijk moet zien in het teken van een doelbewust Sovjetstreven naar militaire superioriteit om met name in crisis-situaties (en die zullen, gegeven de

troebelen in de wereld, de energie-schaarste en de daarover ontstaande conflicten, in de toekomst zeker voorkomen) maximale politieke druk te kunnen uitoefenen. En ik zou ook graag van de heer Berkhof én van de heer De Vries willen horen waarom een dergelijke verklaring minder valide zou zijn dan hetzij een verklaring uit angst — tegen de achtergrond van de geschiedenis weliswaar begrijpelijk — hetzij een verklaring die de nadruk legt op het militair-industriële complex en de eigen dynamiek van de militair-technologische ontwikkeling!

Ik heb dan nog een laatste punt. Niet zozeer kritiek op de heer Berkhof, maar een opmerking die mij van het hart moet naar aanleiding van wat men allemaal krijgt te lezen over bewapening en wapenbeheersing. Ik was blij van de heer Berkhof te horen dat er in zijn opvatting geen noodzakelijke tegenstelling bestaat tussen bewapening voor militaire veiligheid

aan de ene, en wapenbeheersing aan de andere kant. Ik zou nog verder willen gaan en zeggen dat het hier eigenlijk gaat om twee kanten van dezelfde medaille. Immers, is het niet zo dat wapenbeheersing in de ware betekenis van dat woord — niet alleen toegesneden op onderhandelingen en afspraken, want wapenbeheersing gaat veel verder dan onderhandelingsprocessen en multilaterale overeenkomsten — betrekking heeft op alle maatregelen die zijn gericht op vergroting van de stabiliteit in de veiligheidssituaties: het gaat om het reduceren van kansen op oorlog, waarbij het afhangt van de concrete situatie of je dan moet overgaan tot wapenbevriezing, -vermindering of misschien zelfs -toeneming. Want het is een bekend misverstand dat wapenbeheersing in alle gevallen zou moeten leiden tot bevriezing of vermindering.

Ik moet verder zeggen dat ik de skepsis van de heer Berkhof, die ik

vooral aantrof in het laatste deel van zijn betoog over hoe je met de Russen moet onderhandelen en hoe je van hen concessies moet loskrijgen, volledig deel. Ik tart de heer De Vries mij één voorbeeld te noemen, na de Tweede Wereldoorlog, waaruit de bereidheid van de Russen zou blijken iets weg te geven zonder daarvoor iets minstens gelijkwaardigs terug te krijgen. Ik dacht dat het begrip wapenbeheersing in Nederland ook wordt gebruikt als een soort toverformule. Volstrekt verkeerd! Ik zie daarin een teken van een soort politiek escapisme. En ik zou dan ook mijn commentaar willen besluiten met wat Kissinger heeft gezegd in zijn getuigenis voor de Senaatscommissie voor buitenlandse betrekkingen rond SALT, ten aanzien van de problematiek van onderhandelen, wapenbeheersing en bewapening: „No negotiation can achieve through diplomacy that, for which we have been unwilling to make unilateral efforts”.

Discussie *

Kol Berkhof. Ik wil mij, ingaande op de zojuist gemaakte opmerkingen, beperken tot de belangrijkste punten. Wat ik oversla komt wellicht in de verdere discussie nog ter sprake. Ik dank de heer De Vries dat hij mij objectief heeft genoemd, al nam hij daarvan later weer wat terug. Ik moet hem gelijk geven waar hij zegt dat het SALT-akkoord de VS méér tijd geeft om aandacht te besteden aan de strategische bewapening, een aandacht die naar mijn mening vooral ten gevolge van het Vietnamprobleem wel wat op de achtergrond was geraakt. Ik ben het ook met hem eens dat de kwetsbaarheid van de Amerikaanse systemen een technisch probleem is dat veel aandacht krijgt met technische analyses waarbij computers worden ingeschakeld. Zo stond er kort geleden een geweldig artikel in *The Guardian*, waarin werd ver-

haald van een drietal officieren en een ideoloog die in het jaar 1982 bijeenkwamen in het Kremlin, omdat de nieuwe partijleider in Westelijke couranten had gelezen dat de Amerikaanse strategische strijdmacht nu volledig kwetsbaar was geworden. Zij gingen dus alle onzekerheden na die zich zouden kunnen voordoen bij een aanval op de op het land gestationeerde Amerikaanse middelen. Daarbij werd allereerst geopperd — wat de heer De Vries ook al heeft genoemd — de *launch under attack* en de *launch upon warning*. Hun beschouwing luidde als volgt: „U heeft, als de strategische waarschuwingen werken, tussen dertig en veertig minuten tijd om uw raketten te lanceren. Terwijl zij vallen kunt u nog reacties maken, dat komt door een heel ingewikkeld systeem van de „broedermoord” van de kernkoppen die tegen een silo worden gebruikt: die moeten met een precisie daarop worden gebracht, en zij moeten exploderen met twee kernkoppen op één silo, die moeten exploderen met een tussenruimte van tien seconden en niet veel langer omdat anders de systemen niet werken en de ene kernkop de andere ontsteekt. Dat is een onvoorstelbaar technisch probleem, dát goed te laten verlopen. Het

tweede is — en ook dat is interessant om te laten zien hoe groot de onzekerheden zijn — dat de kwetsbaarheid van intercontinentale raketten alleen kan worden gemeten van het punt waar zij worden afgevuurd tot het punt waar zij terechtkomen. Dat houdt voor ICBM's en andere raketten, die uit het zuiden van de VS worden afgeschoten, in dat zij naar een *missile range* gaan waar de aantrekkingskracht van de aarde op hun baan exact bekend is. Maar het is niet bekend of die aantrekking op een andere baan wel precies hetzelfde is, en dat geeft technische problemen. Dan is er verder nog dat elk systeem technische feilen vertoont. In het algemeen wordt aangenomen dat de systemen voor 85% betrouwbaar zijn, maar ook dan nog ontbreken daaraan 15% ... Uiteindelijk kwam, na een diepgaande analyse, de kolonel die voorstander was van een werkelijke aanval en die had beweerd dat daarbij aan de Amerikaanse president weinig gelegenheid tot reageren werd gelaten, tot de conclusie dat het niet *zijn* idee was geweest maar dat van de partijleider, wiens hoofd op hol was gebracht door de Westerse pers.

Ik ben dan ook met de heer De Vries van mening dat deze geoccupeerdheid

* In verband met de noodzakelijke beperking van de omvang van dit nummer zijn enkele minder essentiële passages, voornamelijk uit de gestelde vragen, van redactiewege enigszins bekort.

met de kwetsbaarheid van de strategische systemen er wel is. Dat is een realiteit, die — en daarmee zou ik prof. Van Staden straks willen antwoorden — eigenlijk valt terug te voeren op de Amerikaanse historie. Het is een Pearl-Harborsyndroom, de angst voor een verrassingsaanval, voor een „bolt out of the blue”. Maar wat de heer De Vries heeft nagelaten te zeggen, is dat het onwaarschijnlijk is en zelfs niet in het voordeel van de SU, ook al zouden alle systemen van de VS kwetsbaar zijn, zo'n aanval te lanceren omdat zelfs bij een irrationele actie na een irrationeel besluit de Sovjet-Unie de kans zou lopen te worden geraakt met een grote veelheid van systemen. Maar de andere kant van de medaille is wel de belangrijke vraag of de kwetsbaarheid niet aanleiding is dat de wapens *in beperkte zin* voor de verdediging van Europa zullen worden ingeschakeld. Ik meen dat dit laatste wél het geval is. Het is mijn conclusie dan ook dat de technische kwetsbaarheid van de Amerikaanse strijdmacht eigenlijk de Amerikanen minder zorg moet baren dan de Europeanen.

Ik zou nog één punt van de heer De Vries willen bespreken, en wel het zogenaamde *time-frame*. Bij het hele kwetsbaarheidsaspect komt inderdaad nog het *time-frame*. Aannemende dat het juist was wat de Undersecretary for Defence, dr. Perry, heeft gezegd, worden er nu zware Russische raketten ingevoerd met een zodanige nauwkeurigheid dat er een grote mate van kwetsbaarheid voor de Amerikaanse strategische systemen in zit. Sinds 1965 bestaat er echter ook in de VS een *counter-force*-programma, opgezet door minister Schlesinger, dat bestaat uit drie zeer nauwkeurige kernkoppen van het type Mk 12A, die een aanmerkelijk *counter-force*-vermogen hebben. Als die in 1982 zullen zijn ingevoerd, zal daarmee de helft van de Russische op het land gestationeerde raketten kwetsbaar zijn geworden. Nú is de stand van zaken dus zo dat omstreeks 1982 het totaal van de Amerikaanse op het land gestationeerde raketten kwetsbaar zal zijn en de helft van de Russische; pas als het MX-systeem zal zijn ontplooid, zijn aan beide kanten alle op het land gestationeerde raketten, alle verharde installaties, alle installaties

waarvan de lokatie kan worden vastgesteld, kwetsbaar.

Mr. De Vries interrumpeert: Behalve de MX dan!

Kol Berkhof. Behalve die waarvan de lokatie níet kan worden vastgesteld, en dat is voor de mobiele systemen de MX. Ik geloof en hoop dat beide partijen zullen inzien dat deze kwetsbaarheid van de beiderzijdse strijdmacht níet werkt voor de stabiliteit, maar dat zij maatregelen zullen nemen die kunnen leiden tot een beperking van bijvoorbeeld die ene mobiele component, waarmee dan in mijn visie de *first strike option* die de Amerikanen zo zeer verontrust, zou worden tot een niet-zinnige mogelijkheid.

Nogmaals, alles overziende ben ik van mening dat het SALT-akkoord de VS óók voordelen biedt. Het biedt hen het voordeel hun grote technologie en hun financiële vermogen tot gelding te brengen waarvoor de aandacht wat was afgenomen in het Vietnamconflict. Ik vind dat de kwetsbaarheid twee kanten heeft: enerzijds de kwetsbaarheid voor Amerika, daarin deel ik de visie van de heer De Vries hoewel daarmee voor mij, anderzijds, de kwetsbaarheid voor Europa nog niet geheel is verklaard.

Ik ben van mening dát er een *time-frame* is. Ik heb dat behandeld voor wat de strategische wapens betreft. Er is ook een *time-frame* te bedenken voor de theatersystemen, en dat ziet er dan zo uit dat op het ogenblik, volgens *The Military Balance*, zijn ontplooid 120 raketten van het type SS-20, dat de jaarproductie daarvan 40 à 50 bedraagt en dat op het moment waarop de eerste wapens van Europa zouden kunnen worden opgesteld — geschat op 1983 — het totale arsenaal derhalve tussen 220 en 270 raketten zou kunnen omvatten. Dat is een geduchte, een zó grote *counter force capability* waartegenover tot dan door het Westen níets kan worden gesteld!

Ik kom nu op de rol van de Poseidon. Ik heb gezegd dat te water de middellange-afstandscomponent twee taken had; een van de taken was dat, indien een conflict conventioneel begint, door selectieve en beperkte inzet een signaal wordt gegeven aan de

tegenpartij en, door gelijktijdig bereidheid tot overleg te tonen, wordt getracht het conflict te beëindigen op een zo laag mogelijk niveau. Welnu, aangaande de Poseidon met zijn tien koppen van 40 kt vind ik dat er twee argumenten pleiten tegen het gebruik daarvan voor selectieve inzet. Het eerste is dat de VS niet zo zeer geneigd zullen zijn gebruik te maken van wapensystemen die duidelijk bekend staan als SALT-strategisch, het tweede is dat die wapens door hun omvang en het geheel van hun technische eigenschappen zich niet lenen voor het geven van een signaal. Prof. Van Staden vroeg mij wat ik bedoelde met het woord „accentueren”. Dat is voor mij een net woord voor „erger maken”. Ik zie het zo: het is niet dramatisch als u een lek zwemvest hebt, als de boot maar goed is. Het leuke zwemvest wordt pas zorgwekkend als de boot water maakt doordat het dekzeil niet functioneert, het hoosblok ontbreekt en er bovendien zware storm op til is. Elk van die zaken is op zichzelf niet van groot belang, het is de combinatie die de verergering teweegbrengt. Zo ook verergert, accentueert, de kwetsbaarheid van de strategische systemen de ontwikkelingen die zich elders voordoen.

Dan Eurostrategisch. Het is een kwestie van woordenspel; ik wil daarbij niet te lang stilstaan. Naar mijn mening heeft bondskanselier Schmidt in zijn laatste redevoering ook niet het woord „Eurostrategisch” genoemd, maar „continentaal strategisch”...

Mr. De Vries interrumpeert: In het Defensiewitboek gebruikt hij die term.

Kol Berkhof: ... en ook in zijn rede van 4 juli voor de Bondsdag, waarin hij het heeft over „continentaal strategische systemen”. Ik zou deze discussie die alleen maar interessant is voor wie naar grote verfijning streven, hiermee willen afsluiten.

Dan komen wij nu op het probleem van de Russische visie. Terecht zegt prof. Van Staden dat wij niet kunnen weten wat die is. Hij citeert mij uit het schriftstuk — dat ik overigens niet integraal heb uitgesproken omdat ik u anders te lang zou hebben beziggehouden — waarin ik enkele

aspecten van de strategie heb uiteengezet. Ik ben van mening dat er in de strategie van elk land wel historische elementen zijn verankerd. Ik heb de VS genoemd met hun Pearl-Harborsyndroom, en dienovereenkomstig kan ik met recht en reden aannemen dat in de SU de herinnering aan de Duitse inval in 1941 nog steeds nawerkt in een Barbarossasyndroom. Het is logisch dat men probeert zich in de strategie daartegen te beveiligen. Er kan ook een ideologische reden zijn. Bekend is dat in de eindfase van het kapitalisme een oorlog met het socialisme zal uitbreken die volgens Lenin door dat laatste moet worden gewonnen. Een historische noodzaak dus, die ideologisch kan worden ondersteund. En dan is er een derde reden: meer dan in het Westen is in de SU met name de militaire strategie het exclusieve domein van de militairen; die houden vaak van eenvoudige en duidelijke oplossingen, en zo moet u ook de strategie van de Sovjet-Unie bezien, waarvan ik drie elementen heb genoemd die haar een offensief karakter geven. Maar die gaan alle drie uit van een aantal premissen. Een eerste premisse is dat een oorlog met nucleaire wapens niet alleen kan worden gevoerd, maar ook nog gewonnen. Ik vraag mij af of niet misschien alleen de militairen maar ook de politici in de SU zich een antwoord op die vraag durven geven! Een tweede premisse is, dat er een oorlog met het Westen móét ontstaan, als een soort historische noodzaak. En ik heb de idee, dat in de SU de ideologie vaak wordt gebruikt om de dagelijkse realiteit wat te verbergen; ook dát zou een reden kunnen zijn.

Hoe dan ook, hoewel het mij bijna zeker voorkomt dat het vaststaat dat de SU haar invloed in het Westen zou willen vergroten, ligt het voor mij niét direct voor de hand dat zij dat gewapenderhand zal willen doen. Ik acht het méér voor de hand liggend dat zij de indirecte strategie zal gebruiken, m.a.w. dat het Westen zichzelf verslaat en niét wordt verslagen door de wapens. Ik ben van mening dat oorlogen ontstaan, én worden gewonnen of verloren in een periode die ruimschoots ligt vóór zo'n ramp uitbreekt. In mijn papier heb ik gezegd dat de SU een realistische onderhandelaar is, een harde onder-

handelaar die heel wat terugvraagt voor wat zij geeft. Ook dat vind ik een realistische benadering. Want het is naar mijn mening zinloos, als de SU veel aan haar veiligheid spendeert, haar te willen vragen die kosten ongedaan te maken omdat wij met allerlei andere problemen zitten en weinig zin hebben er onzerzijds iets tegenover te stellen.

Naar aanleiding van prof. Van Staden's vraag aan de heer De Vries, hem een voorbeeld te noemen dat de SU iets gaf zonder daarvoor iets terug te verlangen zou ik, zonder op dat antwoord te willen vooruitlopen, willen wijzen op de concessie die de SU deed met haar beslissing de SS-16 niet te ontplooiën: die raket was al beproefd en getest, maar in afwachting van de oplossing van het SS-16/SS-20-probleem dat ik u noemde, heeft de SU ermee ingestemd dit wapen niet te ontplooiën gedurende het Protocol, en dat loopt tot 1981, wanneer haar voorsprong in mobiliteit toch wel weer aanwezig zal zijn. Het is dus niét juist dat zij geen enkele concessie heeft gedaan.

Over wapenbeheersing. Ik heb al gepoogd iets te zeggen naar aanleiding van het *time-frame* waarnaar de heer De Vries heeft gevraagd. Van de andere kant moet ik toch ook nog erop wijzen dat de SS-20 bepaald geen óúd probleem vormt, want dat systeem werd in eerste instantie al in 1977 ontplooid. Toen, na de eerste *flight testing*, werd al duidelijk welk een gevaarlijk wapensysteem het was. Ook was bekend dat de SS-4 en SS-5 verouderd waren en logischerwijze hadden moeten worden vervangen. Het zou voor de hand hebben gelegen als in het streven naar stabilisering deze verouderde raketten waren vervangen door een nieuw, maar ook in een vaste opstelling geplaatst, type. En misschien was het zelfs nog wel te verkopen geweest dat er een buitengewoon kleine component op de wielen werd gehouden om zowel het ingebouwde vermogen als een soort *second strike capability* aan te houden. Dat echter het programma een geheel andere opzet verried, zelfs zó dat de SS-20 voorshands náást de SS-4 en SS-5 werd opgestapeld terwijl het tempo gewoon doorliep, heeft aan dat programma naar mijn oordeel een geheel ander karakter gegeven. En dát brengt ons in de pro-

blemen, als wij de een of andere beslissing te lang zouden uitstellen. Want wij staan dan voor het afschuwelijke dilemma dat in dat programma, indien het voortschrijdt, in 1983 een wapensysteem zal zijn opgebouwd dat bijna niet meer met *arms control* kan worden beheerst en dat alsdan een Westers antwoord zal vergen dat aanzienlijk groter zal moeten zijn dan wat nú wordt voorzien. En wat wij moeten bedenken, is dit: bij wapenbeheersing is het een kwestie van beheerstheid én wil, en die beide moeten met elkaar in overeenstemming worden gebracht.

De heer Neuman signaleert de gretigheid van de coreferenten die onmiddellijk zouden willen reageren, doch wil eerst de andere aanwezigen de gelegenheid bieden tot het maken van opmerkingen of het stellen van vragen.

Dr. Boon onderkent dat men in Nederland discussieert over wapensystemen van anderen, te weten de VS en de SU, dan zich erop te concentreren wat ons in Nederland speciaal zou moeten bezighouden in de discussie over de grijze zone. Naar zijn mening zou de discussie zich moeten concentreren op twee kernpunten. Het ene raakt aan de eens door Dankert in een artikel geponeerde stelling: „Amerika's veiligheid is de onze niet!” en betreft de specifiek op het continentale gebruik afgestemde wapensystemen, die in wezen het kernprobleem van de Europese defensie in Atlantisch verband illustreren: dat wij op de een of andere wijze ons conventionele tekort moeten aanvullen door gebruik van nucleaire wapens. En dat maakt de vraag relevant of de hele discussie over het al dan niet meedoen aan bepaalde kernwapens geen gevolgen zal moeten hebben voor onze conventionele defensie. Het tweede kernpunt is in hoeverre wij ons moeten gedragen naar een altijd weer nieuwe beslissing van het bondgenootschap over de introductie van bepaalde nieuwe wapens als antwoord op de vermeende of werkelijke dreiging van Russische wapens. Gedurende lange tijd in het verleden gold Nederland als „een trouwe bondgenoot”, zoals ook prof. Van Staden beschreef, hoewel menigeen daarover zijn twijfels had. Spr. respecteert Ne-

derlands vrijheid zelf te beslissen of het wel of niet zal deelnemen aan bepaalde wapensystemen maar acht toch bepaalde consequenties verbonden aan het lidmaatschap van een alliantie. In het bijzonder wijst hij erop dat de beoosten ons gelegen Bondsrepubliek bepaalde wapens wel zal moeten accepteren, hetgeen bezwaarlijker is als zij dat alléén moet doen. De heer De Vries kan dan wel zeggen dat zij dat dan toch maar moet doen, maar indien óns niet-meedoen de BRD zou dwingen méér te doen, wt is dan onze vrees dat die staat wordt tot de grootste en machtigste bondgenoot op ons continent?

Kol Schreuders vraagt mr. De Vries waarom hij noch de feiten, noch de uitspraken van Russische politici wil erkennen en verwijst — omdat mr. De Vries de „mathematisch wel aantoonbare” kwetsbaarheid van de Minuteman tóch betwijfelt — naar het recente SIPPRI-rapport, dat voor het begin van de jaren '80 aangeeft dat met twee koppen 95% kans bestaat op uitschakeling van de Amerikaanse ICBM's, terwijl alleen al de koppen op de 308 zwaarste Russische raketten voldoende zijn om daarenboven ook de strategische vliegvelden en de havens van de strategische onderzeeboten uit te schakelen. Voorts stelt spr. dat *launch upon warning* en *launch under attack* of inzet van onderzeeboten slechts geschikt zijn voor *counter value* en niet voor *counter force*, gezien de grote spreiding van de onderzeeboten. Spr. citeert vervolgens de bij de anti-neutronenbomdemonstratie in Amsterdam aanwezige Russische politicus die ook de minste concessie van Sovjetzijde als tegenprestatie voor een Westelijk afzien van het neutronenwapen botweg van de hand wees. en corrigeert kol Berkhofs uitspraak dat het niet ontplooiën van de SS-20 een eenzijdige Russische concessie zou zijn geweest: volgens spr. stond daartegenover de Westelijke toezegging geen cruise missiles voor landgebruik in te zetten met een grotere dracht dan 600 km.

Ten slotte verbijsterde hem mr. De Vries' standpunt dat wij geen haast zouden behoeven te maken tegen de SS-20, „omdat daartegen toch geen *counter* mogelijk is”; spr. ziet in die situatie integendeel juist een aanspo-

ring tot het betrachten van de grootst mogelijke spoed.

De heer Zonnenberg ziet in Kissingers op 1 september jl. in Brussel gedane uitspraak dat misschien de belangrijkste reden voor het dertigjarig succesvol functioneren van de NAVO wel zou kunnen zijn dat de Russen wellicht nooit de bedoeling hebben gehad het Westen aan te vallen — een mogelijkheid die ook door kolonel Berkhof werd geopperd — een gereede aanleiding voor een gericht polemologisch onderzoek naar de ware Russische doelstellingen.

De heer Jaquet heeft prof. Van Staden met verwondering beluisterd toen deze eensgezind met Kissinger de *linkage* tussen de Amerikaanse strategische wapensystemen en de *theatre force* in twijfel wilde trekken. Ook de Fransen hebben dat ten tijde van de *flexible response* gedaan, reden voor hen uit de militaire alliantie te stappen. Men moet dat evenwel niet constateren zonder daaraan een conclusie te verbinden. Spr. noemt de verbondenheid van Amerika met de Europese bondgenoten de door alle bewindslieden gehanteerde en door alle strategische theoretici onderschreven basis van de NAVO-strategie, en stelt dat bij een verandering van die basis de — in dit geval toch wel zeer vergaande — politieke implicaties onder ogen moeten worden gezien. Hij vraagt prof. Van Staden naar diens conclusie, en hoopt dat deze niet zal volstaan met op te merken dat er tóch een Amerikaans *commitment* is, want dat er 300.000 man troepen in Europa zijn. Hij meent dat de discussie ten onrechte veel te veel hierover gaat óf er een *commitment* is, terwijl het juist van wezenlijk belang is te weten hoe, waar en op welke wijze het bestaande, onweerlegbare *commitment* zal worden vervuld. Want het is een groot verschil of dat *commitment* zal worden nagekomen door wat voor de VS en de SU een beperkte oorlog in Europa zou zijn, óf dat het kan worden gerealiseerd door de tot nu toe aanvaarde stelling dat een *deterrent*, een afschrikking, alléén functioneert wanneer de binding tussen de Amerikaanse strategische systemen en de theaterwapens in stand wordt gehouden.

Ktz Vaessen sluit zich bij het voorgaande aan doch wil van mr. De Vries horen wat de politieke consequenties zouden zijn voor de Europese lidstaten in de alliantie indien prof. Van Staden veronderstelling, bevestigd door Kissinger en Martin, juist zou zijn.

Mr. De Vries. Het was naar mijn mening een van de belangrijkste vragen die de alliantie heeft te beantwoorden: de vraag naar wat wij willen met onze conventionele strijdkrachten. Ik kan daarover niet veel meer zeggen dan dat de rol van de *theatre nuclear weapons* — de tactische *battlefield* en *long range components* van de TNF — in het verleden altijd veel onduidelijker, om niet te zeggen verwarder, is geweest dan men zou mogen verwachten van een zo belangrijke component van de strijdkrachten. Zowel op het gebied van de doctrines als op het terrein van *command and control* is er bijna sprake van een volstreekte verwarring, meermalen aan de kaak gesteld, laatstelijk door Kissinger en ook uitvoerig geanalyseerd op de conferentie in Brussel. Het grote probleem is, wat doe je met deze wapens, in aanmerking nemende wat altijd het kernpunt van deze wapensystemen is geweest: het tot stand brengen van een verwijzing naar de strategische kernmacht die uiteindelijk in een conflict allesbeslissend zou zijn. Ik denk dat het heel moeilijk zal zijn de rol van de *theatre nuclear weapons* duidelijker te preciseren. En dat leidt ons tot de vraag of op conventioneel gebied niet méér zou moeten worden gedaan. Wij hebben een *Long-term Defence Program* binnen de NAVO, en ik vraag mij af of dat niet precies de verkeerde problemen adresseert: het geeft blijk van een oude behoefte, geld tegen problemen aan te gooien maar ik denk niet dat daarmee veel wordt opgelost. Ik kan er weinig over zeggen, ik denk alleen dat er belangrijkere verbeteringen kunnen worden geboekt in de opstelling van de NAVO conventionele strijdkrachten. Dat is geen Nederlands probleem, maar een NAVO-probleem dat alleen binnen de NAVO tot een zinvolle oplossing kan worden gebracht als wij nog eens nauwkeurig vaststellen wat wij eigenlijk met de *manpower* willen, en of het allemaal wel zo

zinnig is wat wij bedenken op het gebied van *reinforcements, prestocked equipment*, en dergelijke: en of het niet mogelijk is een veel beter gebruik te maken van getrainde mannen die in Europa aanwezig zijn. Ik geloof overigens dat dienaangaande de Nederlandse concepties een steeds belangrijker rol gaan spelen.

Naar mijn mening is het conventionele vraagstuk buitengewoon belangrijk. Het is uiteraard ook onderworpen aan de onderhandelingen die moeten leiden tot iets dat op pariteit lijkt. Ik geloof dat die MBFR-onderhandelingen misschien kunnen worden gestimuleerd door een ratificatie van SALT II, maar desondanks ligt daar voor West-Europa een veel groter zorgenkind, omdat wij nu eenmaal zo'n 90% van onze primaire landstrijdkrachten in West-Europa zelf leveren, zodat het naar mijn smaak verstandiger zou zijn als de Europese bondgenoten nog eens heel voorzichtig daarnaar zouden gaan kijken. Ik zei al dat geld naar problemen gooien niet helpt, percentages helpen ook niet. Ik heb hier berekeningen dat de Duitsers volgend jaar niet toekomen aan een 3% *real increase* en ik, denk dat hetzelfde geldt voor een groot aantal andere landen; de enige manier waarop dat wel zou kunnen, is door verstandige programma's te maken.

Nu even Nederland als een trouwe bondgenoot. Ik heb zeker niet gezegd dat wij in alle vrijheid kunnen bepalen of wij ergens wel of niet aan zullen deelnemen. Ik geloof niet in absolute vrijheden van landen, maar denk wel dat wij alléén aan een beslissing kunnen deelnemen als anderen ook op een serieuze wijze rekening houden met de zorgen die in ons land met betrekking tot nucleaire wapens bestaan. En dat is heel iets anders dan dat er wordt gezegd „wij beslissen wel vóór het bondgenootschap wat er gebeurt”. Nee, ik denk dat je je positie in het bondgenootschap moet gebruiken om de bij jou, bij jouw bevolking, bij jouw politiek levende zorgen ook op zinvolle wijze in te brengen in zo'n beslissingsproces, met het oogmerk te proberen samen te komen tot een oplossing die door het bondgenootschap kan worden gedragen. Daarbij zijn dan verantwoordelijkheden voor óns, maar ook voor de burens. Ik heb daarop al

vaker de aandacht kunnen vestigen bij passende gelegenheden.

De heer Schreuders heeft geïnformeerd naar mijn belangstelling voor feiten. Wel, die zou hem verbazen. Overigens vroeg u naar de kwetsbaarheid van de Minuteman: ik geloof dat de heer Berkhof al verschillende feiten heeft genoemd die dat vraagstuk in de absolute waarheid waarin u het kennelijk nog beschouwt, wat relativeren. Verder, wat de Russische politici betreft, wij komen zoveel politici tegen dat wij niet altijd in staat zijn hun woorden op de juiste waarde te schatten.

Over de *counter value* moet ik opmerken dat u misschien beter ook wat meer belangstelling voor feiten kunt krijgen. De indruk wordt gewekt, met name door Kissinger, dat op nucleair gebied de enige ter beschikking staande optie zou zijn de *Mutual Assured Destruction; all out war, cities* beschadigen, en zo voort. Dat is volstrekt niet waar. De alliantie heeft al meer dan vijftien jaar een grote serie opties gehad, waaronder verschillende — bijna alle — militaire opties. U zou er verstandig aan doen eens de *hearings* van SALT aan te vragen en te bestuderen, omdat daarbij heel aardige grafiekjes worden verstrekt door het Amerikaanse ministerie van defensie dat hier een bewonderenswaardige openheid betracht. En dan zult u zien, als u kijkt naar de *targets* die kunnen worden bestreken door de Amerikaanse nucleaire strijdkrachten, dat het, nadat 10% van die strijdkrachten is gebruikt, al bijna oninteressant wordt wat in de SU nog kan worden vernietigd. Dat zijn de verhoudingen waarin u het probleem zou kunnen gaan bekijken. Het *testimony* waaraan ik speciaal heb gerefereerd, is dat van Jones, *chief of staff* van de Verenigde Staten, die zeer nadrukkelijk onder de aandacht van de Senaat heeft gebracht dat men zich zeker niet uitsluitend baseert op MAD, maar dat daarbij allerlei opties zijn betrokken — niet alleen *counter value* maar ook *counter force* — zij het dat er in beperkte mate sprake is van het vermogen, *hard targets*, silo's, te beschadigen; en die erop wees dat dat nu reeds geldt voor ongeveer 50% van alle *hard targets* die er zijn, dan wel binnenkort daarvoor zal gelden.

Ik wijs erop dat er een tegenspraak

lijkt te zitten in de benadering van die *hard target capability*. De heer Berkhof zegt dat het voor de stabiliteit goed zou zijn als aan beide kanten de *vulnerability* van de *land based systems* zou toenemen, en op hetzelfde moment bepleit Kissinger dat wij veel meer gaan doen aan *counter force* tegen *hard targets* zodat de *vulnerability* toeneemt. Ik denk dat daar een intellectueel probleem zit dat moet worden opgelost. Want als het zo belangrijk is dat de systemen aan onze kant in hoge mate *invulnerable* zijn, waarom zou je dan de politieke wens koesteren de Russen ertoe te brengen enorme bedragen te gaan investeren in het ónkwetsbaar maken van hun systemen nadat wij zo grote bedragen hebben ten koste gelegd aan het kwetsbaar maken van hun systemen?! Dat is precies de kern van het debat dat op het ogenblik in de VS woedt over MX of de mobiele Minuteman III.

Mag ik ook een woord zeggen tot de heer Jaquet over de koppeling? Je kunt dat probleem aan alle kanten dooranalyseren, maar het ultimatum is dat je in koppeling gelooft, óf niet gelooft. Er is geen wapensysteem ter wereld dat die koppeling veel waarschijnlijker maakt, wát je ook introduceert. De laatste redenering die ik daarover heb gehoord, is dat de introductie van nucleaire systemen in West-Europa de koppeling zou garanderen via de Russen, omdat het voor hen onacceptabel zou zijn te worden getroffen door onder Amerikaans commando in West-Europa opgestelde nucleaire systemen, zonder dat de andere supermacht ook metterdaad in dat gevecht zou worden betrokken. Maar desondanks, als u een stapje verder gaat, en de Amerikaanse president zou ook daarover gaan nadenken, zou hij wel sterk kunnen gaan aarzelen of het wel zin heeft zijn nucleaire systemen in West-Europa te gaan gebruiken. Ik denk dat die vraagstukken veel dieper zitten, dat de verbondenheid binnen de alliantie iets is waarover wij weinig twijfel behoeven te hebben, dat de grenzen waarbinnen die twijfel wordt gevoed op het ogenblik door het beschikbare arsenaal niet onwaarschijnlijk worden gemaakt, en dat verder speculeren over koppeling of niet een buitengewoon interessante exer-

citie is voor studeerkamerpersonen, maar niet voor anderen.

„Heeft Kissinger ons dan bedot?” was een vraag. Ja, hij heeft wel meer mensen bedot: bijvoorbeeld zijn eigen volksvertegenwoordiging toen hij Cambodja ging bombarderen, hij heeft zelfs ertoe bijgedragen dat de *records* van het Pentagon daaromtrent werden vervalst (daarover is in de VS een interessant boek verschenen onder de titel „Sideshow”). Kissinger heeft op dat gebied een reputatie en ik geloof niet dat zijn geloofwaardigheid in Brussel veel groter is geworden, ook niet omdat hij eraan voorbij ging dat de alliantie altijd veel meer opties heeft gehad dan het verwoesten van Leningrad en Moskou.

Mij is gevraagd: „Als de stelling van Kissinger juist zou zijn, wat zou dat dan voor gevolgen hebben?”. Nogmaals, ik ben politicus, en ik zou die vraag misschien nog wel eens een hele avond met iemand willen analyseren, hoewel ik dat erg onverstandig zou vinden, maar ik geloof dat zijn stelling buitengewoon onjuist is. En, zoals gezegd, ik geloof niet dat het geloof hier door het noemen van een of ander feit of het introduceren van een systeem kan worden bevestigd of afgezwakt. Zij die het niet geloven, moeten dat vooral niet doen. Maar ik denk dat het Amerikaanse commitment aan West-Europa fair is.

Prof. Van Staden. Als ik het goed heb begrepen, is er één vraag specifiek aan mij gericht door de heer Jaquet en tevens was er een meer algemene opmerking van de heer Zonnenberg, die opriep tot polemologisch onderzoek naar de beroemde vraag „zijn de Russen ooit van plan geweest West-Europa aan te vallen?”. Mijn antwoord daarop kan heel kort zijn: als de Russen bereid zullen zijn hun archieven te openen, ben ik bereid naar Moskou af te reizen en het onderzoek ter hand te nemen. Maar zolang wij niet kunnen verwachten dat een dergelijk heuglijk besluit zal worden genomen, lijkt mij elke grond voor zo'n onderzoek te ontbreken. Voor de vraag van de heer Jaquet gaan wij weer terug naar Kissinger. Ik bespeur hier en daar de neiging, diens uitlatingen wat te bagatelliseren. De heer de Vries heeft zojuist een algemeen kader getrokken en gezegd

„het is een onbetrouwbare vent”, en in dat verband een vergelijking gemaakt met zijn gedrag ten aanzien van Indochina. Volgens mij gaat die vergelijking in het geheel niet op. Wij moeten toch onder ogen zien dat als een profeet van de *Assured Destruction* — en als zodanig moet je Kissinger toch wel beschouwen — na zoveel jaren opbiecht dat hij een valse boodschap heeft gepredikt, je daaraan toch niet schouderophalend kunt voorbijgaan en zeggen „dat is maar gemier”. Overigens wil ik erop wijzen dat in het Amerikaanse bestel de eigenaardige neiging bestaat dat ex-beleidsvormers, nadat zij hun functie hebben opgegeven, andere dingen vertellen dan in de tijd dat zij hun functie nog vervulden. Wij hebben dat al meer gehad. En als wij onlangs de bezweringsformule van Cyrus Vance hebben gehoord: „er is eigenlijk niets aan de hand”, wie garandeert ons dan dat hij over twee jaar, als hij, zoals hij zelf heeft aangekondigd, ex-minister van buitenlandse zaken is, niet hetzelfde verhaal zal ophangen als Kissinger?

Dan krijg ik de vraag van de heer Jaquet naar de politieke implicaties. Als je op een gegeven moment je ongelooft belijdt in de ondeelbaarheid van de Atlantische verdediging, hoe moet je dat dan politiek vertalen? Er zijn mensen die beweren dat dan het NAVO-lidmaatschap geen enkele zin meer heeft. Ik behoor niet daartoe; ik ben van mening dat het zeer wél zin heeft dat lidmaatschap voort te zetten. De heer Jaquet riep mij toe „als u maar geen verhaal gaat afsteken over die 300.000 man”, en hij verzuimde toen daarbij nog te noemen de theater nucleaire systemen in Europa. Eigenlijk was ik wél van plan geweest daarover een verdediging te voeren. Mijn stelling is, dat inderdaad die 300.000-mans bijdrage aan het conventionele schild van de NAVO, gevoegd bij de theater nucleaire systemen, aangevuld met een substantieel antwoord op SS-20 en Backfire in termen van Pershing II en de cruise missiles, dat alles in één pakket, voldoende moet worden geacht voor de dekking van de West-europese veiligheidsbehoefte, waarbij ik wil uitspreken dat volgens mij ten aanzien van het regionale Europese theater de centrale intercontinentale wapensystemen eigenlijk geen functie,

zin of betekenis hebben. Hier ligt natuurlijk wel een ander probleem, zoals ook reeds werd gesignaleerd door de heer Heldring naar aanleiding van een bespreking over het standpunt van de heer De Vries ten aanzien van de SS-20 en de koppeling, en wat dies meer zij. Heldring zei toen: „Kun je ervan op aan dat een Amerikaanse president minder aarzeling zal hebben een besluit te nemen tot het lanceren van de wapensystemen in Europa dan tot het lanceren van de intercontinentale wapensystemen?”. Ik wil niet verhehlen dat hier een zeer groot probleem ligt, omdat het voor de Russen weinig uitmaakt of een raket werd afgevuurd uit het Europese theater of van het Amerikaanse continent! Maar ik meen toch, dat je zou kunnen volhouden dat de aarzeling van de Amerikaanse president in dat geval minder groot zou zijn. In de eerste plaats moet je toch enige betekenis eraan toekennen dat de wapensystemen zich in Europa bevinden en dat acht ik toch een collectief-psychologische onderstreping van de afschrikking. In de tweede plaats wijken die wapensystemen qua karakter toch wel af van de zware centrale systemen, omdat zij een beperkter, selectief gebruik mogelijk maken. En ik meen dat die elementen samen de basis kunnen vormen waarop wij geloofwaardigheid kunnen hechten aan de optie van de theater nucleaire systemen en de besluitvorming van de Amerikaanse president daarover.

Drs. Volten (medewerker van de Defensiestaf en aanwezig als assistent van kol Berkhof). Ik wil graag ingaan op enkele punten, te weten de wapenbeheersing en, in verband daarmee, de Sovjet-Unie.

Wapenbeheersing is in het Westen veelal gezien als een soort alternatief van de bewapening of de militaire planning. De geschiedenis en onze ervaring met wapenbeheersing hebben ons geleerd dat daarover anders moet worden gedacht, dat wij werkelijk te maken hebben met harde aantallen, ongelijke aantallen. Misschien is onze benadering niet ideaal, maar wij verkeren in een ongunstige positie.

In de Sovjet-Unie heeft zich in de jaren '70 een unieke ontwikkeling voorgedaan, namelijk dat ook burgeranalisten zich zijn gaan bezighouden

met het wapenbeheersingsprobleem, dat zij wilden onttrekken aan het monopolie van de militairen omdat zij meenden dat het veeleer ging om een politieke aangelegenheid. Die burgerlijke poging is evenwel mislukt. Typerend is in dat verband de anecdoten van de Russische onderhandelaar die zijn Westerse tegenspelers verweet te veel militaire gegevens ter tafel te brengen die de burgers immers niets aangingen. Dat tekent de verhoudingen in de SU en toont aan waar de feitelijke kennis van militaire en militair-strategische vraagstukken berust.

Naast die moeilijkheid doet zich een tweede voor, die vooral is duidelijk geworden tijdens het SALT-II-proces en die rechtstreeks voortvloeit uit de vele asymmetrieën tussen Oost en West, in doctrine, in strategie. Of een land een offensieve dan wel een defensieve strategie voert, maakt een kardinaal verschil uit in zijn wapenpakket, in de krijgsmachtbouw en in het denken; en dat bepaalt tevens de verschillen in uitgangspunt als er moet worden overlegd met andere partijen. Bovendien spelen ook de geografische verschillen, onveranderlijk als zij zijn, een grote rol. Het Warschau-Pact is een aaneengesloten geografisch geheel, waarin de satellietlanden direct grenzen aan de supermogendheid die over de nucleaire wapens beschikt. In het Westen is dat anders, en met die ontegenzeggelijk nadelige situatie heeft de NAVO steeds rekening te houden. Dat verklaart ook waarom Kissinger in zijn rede zo nadrukkelijk wees op die omstandigheid, die altijd al heeft bestaan maar die nu sterker de aandacht krijgt als gevolg van de kwetsbaarheid van de ICBM's. Voorts speelt mee dat er verschil bestaat tussen Oost en West voor wat betreft de eigendom van de strategische wapens. De NAVO-bondgenoten hebben zich altijd geschikt in de positie dat zij voor hun verdediging afhankelijk zijn van de Amerikaanse bereidheid die wapens daarvoor in te zetten. Geen wonder, dat de huidige kwetsbaarheid die bondgenoten dan ook zeer sterk bezighoudt.

Ten aanzien van de Sovjet-Unie heeft de heer Zonnenberg aangedrongen op een polemologisch onderzoek naar wat de feitelijke doelstellingen van de SU precies zijn geweest, en nog

zijn. Ik steun die suggestie graag, maar ben van mening dat prof. Van Staden niet hoeft te wachten tot de Russische archieven voor hem worden geopend: er is in het Westen al zeer veel materiaal voor zo'n studie aanwezig. Er zijn analyses van de *capabilities*, maar die betreffen voornamelijk de *hardware*. Maar de redevoeringen van de leidende politici geven toch ook wel indicaties van veranderingen in het denken over dé-tente en over andere verhoudingen met het Westen die worden nagestreefd. Zo werd door Brezjnev op het 24e Partijcongres vrij diep ingegaan op de defensieproductie, toen hij aangaf dat die aan banden moest worden gelegd en verminderd ten faveure van, zoals hij zei, „constructieve sectoren”.

De heer Neuman geeft vervolgens het woord aan „de zaal” voor een tweede ronde.

Lkol Verhagen stelt dat er geen wetenschappelijk bewijs kan worden geleverd voor het al dan niet geloofwaardig zijn van de *deterrent*, doch meent dat het menselijkerwijze gesproken onmenselijk zou zijn van de president van de VS de garantie te verlangen dat hij op de strategisch nucleaire knop zal drukken zodra zich ergens in Europa een beperkte vorm van crisis voordoet. Hij acht voorts de kwetsbaarheid van de onderscheidene systemen geen reden tot vrezen voor het functioneren van de *deterrent*, omdat er immers altijd nog wel een wederzijdse *second strike capability* zal overblijven. Hij vergelijkt de bescherming van de NAVO met die door een paraplu, waarin de baleinen bestaan uit de strategische wapensystemen terwijl het daartussen gespannen doek bestaat uit een schering van conventionele bewapening en een inslag van theater nucleaire systemen. Aangezien de schering wat aan de zwakke kant is, concludeert hij tot een versterking van de inslag om zo toch een geloofwaardige *deterrent* te kunnen verzekeren. Hij vraagt het oordeel van mr. De Vries daarover, en wil van deze ook graag een duidelijker antwoord horen op hetgeen al uit de discussie bleek en wat hij zelf wil formuleren als: „Wanneer u aan het afruilen bent, en de ene partij kan weinig meer bieden omdat zij

niet tijdig heeft gezorgd over afruilmiddelen te beschikken, hoe stelt u zich dan die afruil voor?”

Mr. De Vries. Is het redelijk van de Amerikaanse president de garantie te verlangen dat hij op de strategische atoomknop drukt in geval van een beperkte crisissituatie in Europa? In zijn beknoptheid is dat nauwelijks een probleemstelling waarop een categoraal antwoord kan worden gegeven. Een beperkte crisis, verstaat u daaronder dat er SS-20's tegen West-Europa worden gelanceerd, wapens met drie kernknoppen elk?

Lkol Verhagen. Dat hoeft nog helemaal niet het geval te zijn. Gezien het conventionele overwicht van het WP is het denkbaar dat het zich op elk gewenst moment een lokaal conflict zou kunnen veroorloven, beperkt derhalve in geografische omvang én beperkt in het gebruik van de middelen, maar waartegen de NAVO op zeker moment geen afdoend antwoord meer zou kunnen geven.

Mr. De Vries. Een van de gevolgen van de opbouw van onze strijdkrachten gedurende de jaren '50 en '60 is geweest, dat de NAVO dan in de buitengewoon bezwaarlijke situatie kan terechtkomen dat zij als eerste van nucleaire wapens gebruik zou moeten maken. Maar dat behoeft natuurlijk niet bij voorbaat een Amerikaanse Minutemanraket te zijn. Zoals ik zojuist in mijn antwoord aan de heer Schreuders al probeerde uiteen te zetten, zijn er tal van inzetmiddelen, die variëren van strategische kernwapens tot *short range artillery*. Dus zijn er vele mogelijkheden waarmee de nucleaire drempel zo nodig kan worden overschreden.

Prof. Van Staden interrumpeert: ...Ik begrijp daaruit, mijnheer De Vries, dat u dus die nucleaire *short range artillery* wilt handhaven? ...

Mr. De Vries. Nou, dat begrijpt u niet hoor, maar ik heb mij misschien wel zo uitgedrukt. Er zijn vele middelen beschikbaar, dát is wat ik heb gezegd; vele middelen die variëren van *short range artillery* tot strategische nucleaire wapens met megatonladingen, en het is dus níét zo dat

in geval van een beperkte crisis de Amerikaanse president alleen maar de optie heeft op een strategische kernknop te drukken. Overigens heb ik in mijn bijdrage juist getracht het verschil tussen die strategische wapens en de *theatre weapons* te relativeren, zoals ook de heer Berkhof dat heeft gedaan, door te zeggen dat een van de belangrijkste criteria bij kernwapens blijft, welke missie men ermee wil volbrengen. Nu is een van de gedachten inzake de *long range TNF*, dat de NAVO zou moeten kunnen beschikken over iets dat zeer selectief is en tóch ergens in Rusland veel schade kan teweegbrengen, waarbij naar mijn smaak de nadruk níét lijkt te liggen op het militaire nut van die optie ofte wel op de symboolwerking die daarmee zou zijn verbonden; een gedachte die herhaaldelijk in het openbaar is uitgesproken. De vraag is, of wij met de huidige opbouw aan dié optie wel precies zoveel behoefte hebben; en als wij in geval van een conflict dat tot een zwaarder niveau zou escaleren, zouden moeten overwegen zwaardere wapens in te zetten, of dan die rol niet zou kunnen worden vervuld door de systemen die wij thans hebben, zoals bijvoorbeeld de Poseidons die al sinds 1968 met *theater options* in het *strike plan* van SACEUR staan. U heeft het beeld gebruikt van de baleinen van een paraplu. Het is mij enigszins ontgaan wat u daarmee precies bedoelde. Het doek, waarvan de schering en de inslag worden bepaald door conventioneel en nucleair. *Mijn* opvatting is reeds lang, dat de NAVO een buitengewoon ongelukkige keuze van weefsel heeft gedaan, omdat de vraag of een eventueel conflict nucleair zou moeten misschien wel eens door de NAVO zelf zal moeten worden beantwoord. Ik vind dat bijzonder ongelukkig. Bovendien geloof ik, zoals ik net al heb gezegd in mijn antwoord aan de heer Boon, dat wij ons in NAVO-verband nog eens nadrukkelijk moeten concentreren op de wijze waarop wij, in uw beeldspraak, schering en inslag hebben bepaald.

Ten slotte de afruil. U doelt daarmee waarschijnlijk op de *arms-control*-optie die op dit ogenblik misschien gaat worden beproefd in het kader van de *parallel approach* bij de introductie van nieuwe theater nucleaire

wapens. In mijn inleiding heb ik gezegd dat het naar mijn mening mogelijk is een *arms-control*-benadering preferentie te geven boven een beslissing over het installeren van nieuwe wapens, en ik heb als een van de redenen daarvoor genoemd dat ik van een beslissing over de introductie van nieuwe wapens en een beperkte benadering op wapenbeheersingsgebied alleen verwacht dat wij na verloop van tijd met méér nucleaire wapens zitten. Er is in de discussie op gewezen dat het in de context van een wat bredere onderhandeling, die niet uit het oog mag worden verloren, wel degelijk zo is geweest dat de Russen tot concessies zijn gekomen. Ik geloof dat de heer Berkhof zich inderdaad heeft vergist, want anders dan vanavond werd gezegd zullen de Russen de SS-16 níét na 1981 kunnen gaan gebruiken: daarvan is geen sprake, de SS-16 is voor de duur van het hele SALT-II-verdrag een *banned system* geworden. Als u daaraan behoefte heeft, wil ik dat graag voorlezen: „In the associated common understanding the Soviet Union undertakes for the period of the treaty not to produce, test or deploy ICBM's of the SS-16 type”. Dat is een uniek gebeuren. Voor wat betreft de SS-18, momenteel het zwaarste beschikbare wapen, hebben de Sovjets zich bereid verklaard het aantal ge-MIRVde *warheads* daarop te beperken tot tien en er geen twintig of dertig op te zetten.

Waarín zijn de Russen nu erg geïnteresseerd? Wel, dat blijkt naar mijn smaak wel uit wat er in het Protocol is neergelegd: buitengewoon geïnteresseerd in een beperking van bepaalde soorten cruise missiles; ik denk dat de optie die het Westen heeft, cruise missiles te gaan introduceren, voor de Russen — en ook voor de ontwikkelingen op wapentechnologisch gebied aan beide kanten van de scheidslijn — van zó groot belang is dat het mogelijk is daarmee een zinvolle onderhandeling te beginnen over de *constraints* aan Russische zijde. Ik ben uiteraard niet in staat vanavond in mijn eentje een zo verrijnd pakket aan wapenbeheersingsopties op tafel te leggen als thans in de *Special Group* is beproefd, maar met mijn mening is dat toch heel realistisch: cruise missiles zijn systemen die op het ogenblik worden getest en ontplooid, maar

het Protocol eindigt, zoals nadrukkelijk aan de Senaat werd verzekerd, in 1981. En dat betekent dat je twee dingen kunt doen: óf je introduceert de cruise missiles, óf je gaat daarover met de Russen onderhandelen, waarbij je dan een hele duidelijke optie hebt met een zeer zwaar gewicht in de onderhandelingen.

Zo zijn er meer zaken. Ik geloof dat wij onze bezorgdheid over de SS-20-ontwikkeling niet moeten overdrijven. Overigens — en dat is misschien een nieuwtje als aanvulling op wat Berkhof vanavond heeft gezegd — heeft die ontwikkeling in de SU wel in beperkte mate en in langzaam tempo geleid tot de ontmanteling van SS-4's en SS-5's. Naar mijn mening is er een mogelijkheid de Russische opbouw op dat gebied tot stilstand te brengen, zonder dat het nettoresultaat van de exercitie waarin wij thans zitten, zal zijn dat wij alleen maar in Europa zitten opgezadeld met tweehonderd nieuwe systemen.

De heer Neuman. Ik wilde geen nieuwe ronde van gedachtenwisseling tussen de zaal en het panel meer beginnen. Er is nog wel een probleem onopgelost gebleven, en wel de interpretatie van het SALT-verdrag met bijbehorende stukken, naar aanleiding van de SS-16. Daarover wil kol Berkhof nog iets zeggen.

Kol Berkhof. Ja, ik dacht dat het „common understanding” gold voor het Protocol.

Mr. De Vries. Voor „the period of the treaty”. Ik zal het u aanstonds even laten lezen.

De heer Neuman. Vaak wordt aan het einde van een discussieavond geprobeerd het hele probleem op een enigszins bevattelijke manier samen te vatten. Ik zal mij daarvan vanavond onthouden, maar niet omdat het niet mogelijk zou zijn de hele problematiek samen te vatten. Het is echter in een heel belangrijk opzicht ook niet opportuun: de eigenlijke samenvatting en de conclusies komen immers later dit jaar, en dan niet hier, maar in overwegende mate in 's Lands vergaderzaal.

Ik zou verder graag de leden van het panel danken voor hun bijdrage, ook degenen die uit de zaal hebben bij-

gedragen tot de discussie, maar dat is een taak waarvan de voorzitter van deze Koninklijke Vereniging zich graag persoonlijk wil kwijten.

Voorzitter. Zoals u hebt kunnen lezen in de folder werd de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap ongeveer honderdvijftien jaar geleden opgericht met als doel onderlinge oefening in de krijgswetenschap en meer bepaald algemene verspreiding van heldere begrippen omtrent krijgswetenschappen.

Het zal u waarschijnlijk voor een deel zijn vergaan als mij: over dit ongetwijfeld nare maar evenzeer heel moeilijke probleem, waarover wij vanavond een „inleidende beschietsing”

hebben gehouden, is de mist nog lang niet opgetrokken, en wij hebben kunnen beslissen in hoeverre wij daarover kunnen spreken van „heldere begrippen”. De heer Neuman heeft reeds aangeduid dat hierover nog wel het nodige zal worden gezegd in 's Lands vergaderzaal, maar ik wil u niet onthouden dat voordien ook andere organisaties dat probleem nog zullen pogen te belichten, zij het van een andere zijde. *Wij* hebben dat geprobeerd in het grote strategische vlak en het meer technisch gehouden, de Atlantische Commissie hoopt op 5 oktober a.s. een studiedag te organiseren onder de titel „De rol van het tactische kernwapen in het Atlantische veiligheidsbeleid”. Als sprekers zijn daar aangekondigd, na de heer

Neuman die de inleiding verzorgt, de heren Brinkhorst, Ploeg, Dankert en Frinking. Voorts is er nog de Stichting Volk en Verdediging, die voornemens is dit onderwerp te bezien uit een geheel andere gezichtshoek, namelijk de ethische, en die daartoe op 16 november hier een totale conferentiedag organiseert onder de titel „Kernbewapening als gewetensprobleem”. Die dag wordt geopend door prof. Röling, de drie inleiders zijn prof. Rasker en de heren Dekwaadsteniet en Sinke en in het forum zit bovendien ds. Van Veen.

Na ten slotte de inleider, de beide coreferenten en de discussieleider te hebben bedankt, sluit de voorzitter deze welgeslaagde bijeenkomst.

M
iC

MILITAIRE SPECTATOR

Maandelijks ontvangen de leden van de Vereniging de Militaire Spectator.

Ten einde de toezending aan thans nog actief dienende officieren van Land- en Luchtmacht, tevens lid van de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap, ook na hun dienstverlating zeker te stellen, wordt belanghebbenden verzocht het secretariaat, Denijsstraat 135, 2551 HJ Den Haag, in voorkomend geval in te lichten.

ALGEMENE LEDENVERGADERING 1980

Voorafgaande aan de bijeenkomst op 17 maart zal de jaarlijkse Algemene ledenvergadering worden gehouden in een der zalen van het Nederlands Congresgebouw, Churchillplein 10, Den Haag, aanvang 19.30 uur

Agenda

1. Opening door de voorzitter
2. Jaarverslag van de secretaris (zie blz. 1722)
3. a. Jaarverslag van de penningmeester
b. Begroting 1980 (zie hieronder)
c. Verslag van de bevindingen van de kascontrolecommissie
d. Vaststellen contributie 1981; het bestuur stelt voor de contributie ongewijzigd te handhaven
4. a. Verslag van de redacteur van „Mars in Cathedra“
b. Verslag van de hoofdredacteur van de „Militaire Spectator“
5. Het 150-jarig bestaan van het maandblad „Militaire Spectator“ in 1982
6. Bestuursverkiezing
Van het zittende bestuur stellen zich niet herkiesbaar de heren C. 't Hart, H. W. Hiddema en J. A. Kusters. Het bestuur stelt voor als kandidaten voor het vervullen van de vacatures:

W. H. van Riet, kapitein ter zee (lid)
J. P. Verheijen, kolonel der fuseliers (lid)

7. Bestuurswisseling
8. Rondvraag en sluiting

Begroting 1980

Contributie	f 32.000	Lezingen	f 7.500
Subsidie	f 5.000	Mars in Cathedra	f 15.000
Renten	f 200	Ledenadministratie	f 4.500
Advertentie-opbrengst	f 1.600	Secretariaat	f 2.000
Leerstoel	f 16.000	Leerstoel	f 16.000
		Diversen	f 8.000
		Saldo	f 1.800
	<hr/>		<hr/>
	f 54.800		f 54.800

Toelichting op de begroting

1. Contributie. Ledenbestand per 1 december 1979: betalend 1045, gratis 68.
2. Subsidie aan de vereniging is met ingang van 1980 verhoogd van f 2500 tot f 5000.
3. Lezingen. Hieronder vallen de honoraria van de inleiders, alsmede de reis- en verblijfskosten. Voorts het huren van de zaal en de technische hulpmiddelen.
4. Mars in Cathedra. De drukkosten zijn aanmerkelijk lager dan in voorgaande jaren, omdat alleen de lezingen zullen worden gepubliceerd, alsmede de bestuursmededelingen. Voorts is het bestuur met de drukker overeengekomen dat in 1980 geen kostenverhogingen worden doorberekend.
5. Ledenadministratie. Betreft de onkostenvergoeding aan de medewerker en kosten van aanschaf en verzending van acceptgirokaarten.
6. Diversen. Onder deze post zijn opgenomen:
 - vergaderkosten, o.m. zaalhuur bestuursvergaderingen
 - onkostenvergoeding aan medewerker redactie MIC
 - reiskostenvergoeding bestuursleden
 - inschrijving in het verenigingsregister
 - drukkosten t.b.v. ledenwerving
 - onvoorzlene uitgaven

Veendaal, 26 november 1979

VERHUIS RUSTIG

Uw gehele inboedel wordt
met de grootste zorg
behandeld en
veilig overgebracht binnen
NEDERLAND en
BELGIË/LUXEMBURG

Fa. HARTGERS

VERHUIZINGEN EN TRANSPORTEN

1e WORMENSEWEG 88
APELDOORN
TELEFOON (055) 23 15 56